

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА**

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
І ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З**

ПОЛІТОЛОГІЇ

(для студентів 2-4 курсів всіх спеціальностей і форм навчання)

Харків ХНАМГ 2009

Методичні вказівки і плани практичних занять з політології (для студентів 2-4 курсів всіх спеціальностей і форм навчання) / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва; уклад.: Зінчина О.Б., Клименко Г.Т., Кудрявцев О.Ю., Радіонова Л.О., Толстенко С.М. – Х.: ХНАМГ, 2009. – 64с.

Укладачі: О. Б. Зінчина, Г. Т. Клименко, О. Ю. Кудрявцев,
Л. О. Радіонова, С. М. Толстенко.

Методичні вказівки призначені для організації самостійної роботи з вивчення політології і проведення практичних занять студентів всіх форм навчання усіх спеціальностей академії.

Рецензент: д. філос. н., проф. В. В. Будко

Затверджено на засіданні кафедри філософії та політології,
протокол № 1 від 29.08.08.

© Зінчина О. Б., Клименко Г. Т., Кудрявцев О. Ю.,
Радіонова Л. О., Толстенко С. М. ХНАМГ, 2009

ЗМІСТ

| | |
|--|------------|
| ВСТУП..... | 4 |
| ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ..... | 5 |
| МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ..... | 7 |
| ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ..... | 421 |
| КОРОТКИЙ СЛОВНИК ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ | 47 |
| ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ І ЗАЛІКУ З ПОЛІТОЛОГІЇ | 611 |
| СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... | 632 |

ВСТУП

Політологія як навчальна дисципліна постала у вузівських програмах лише в останнє десятиліття. Тепер це вже далеко не екзотична, як було на перших порах, дисципліна, а обов'язковий компонент. Вона з великими труднощами освоюється на освітніх теренах, що зумовлено передусім дефіцитом кваліфікованих викладацьких кадрів, ґрунтовних підручників, посібників, інших видань. Але актуальність її від цього не зменшується, а інтерес до неї невинно росте, що цілком закономірно. Адже ми торуємо дорогу до суспільства, в якому громадянин є не лише об'єктом, а й повноцінним суб'єктом політики. І йому не справитися з цією роллю без відповідних базових знань щодо суті політики, закономірності та специфіки функціонування політичних суб'єктів, динаміки процесів і тенденцій в сучасному світі.

Політологія дає можливість через опанування основних принципів політичної етики, історичного досвіду людської цивілізації, тенденцій сучасної політичної практики уникнути багатьох недемократичних прийомів владним структурам, а громадянам у повному обсязі використати свої можливості як суб'єктів політики – громадянам.

Орієнтуючись на кращі науково-теоретичні й навчально-методичні політологічні видання, ми прагнули не тільки втілити власний досвід роботи, а й врахувати теоретичні здобутки сучасної політичної науки задля формування у студентів систематизованих наукових уявлень про політику й гуманістичні засади. Основну увагу зосереджено на таких головних проблемах: з'ясування суттєвих ознак феномена політики, визначення місця й ролі політології в системі знань про суспільство та розкриття особливостей її утвердження як науки; генеза найвищих здобутків світових політичних учень і розуміння політики, висвітлення базових характеристик вітчизняної політичної думки; засвоєння головних категорій політичної науки, як-от: політичне життя, етно-національні відносини, національна політика, політична еліта, політичне лідерство, політична система суспільства, держава, політична влада, політичні режими, громадські об'єднання, національна безпека, політичні конфлікти, геополітика, політичні партії, політична модернізація, глобальні проблеми сучасності та ін.; формування уявлень про основні політологічні течії, найважливіші принципи та цінності політології.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМ 1. Генезис, сутність і зміст політики

1.1. Сутність, місце і роль політики і політології як науки в житті суспільства

Політичне життя як об'єкт пізнання, що змінюється. Аспекти політики і предмет політичної теорії. Логіка пізнання політики і структура політичної науки. Загальна теорія політики і політичні субдисципліни. Емпіричний і теоретичний рівні політичного знання. Фундаментальні й прикладні дослідження в політології. Закони і категорії політології як науки. Функції політології.

1.2. Історія політичних вчень

Політична думка Сходу. Древній Китай і Індія. Політичні ідеї Давньої Греції і Риму. Політична думка Середньовіччя та епохи Відродження. Політичні вчення Нового часу: держава як утілення розуму. Теорія демократії: новий ідеал і практика. Політична думка XX-XXI ст.

1.3. Політика як соціальне явище

Природа і соціальне призначення політики: теоретичні підходи. Директивний підхід: політика як відношення з приводу влади. Функціональний підхід: політика – середовище інтеграції чи сфера боротьби? Структура політики та її функції. Межі політики в суспільстві. Політика і мораль.

1.4. Політична влада

Види політичної діяльності. Проблема засобів у політиці. Влада як категорія політичної науки. Соціальний зміст і призначення влади. Концепції і визначення влади. Ресурси влади. Принципи організації і функціонування влади. Суверенітет і легітимність політичної влади. Співвідношення легітимності й ефективності влади.

ЗМ 2. Політичні інститути

2.1. Політична система суспільства та її інститути

Теорія політичної системи: Істон Д., Алмонд Т., Дойч К. Механізм функціонування політичної системи. Структура політичної системи, її функції. Типи політичних систем. Політична система в Україні.

2.2. Політичні режими сучасності

Зміст поняття «політичний режим». Типи політичних режимів. Тоталітаризм. Авторитаризм. Демократія. Поліархія. Політичний режим в Україні.

2.3. Держава як базовий інститут політичної системи

Природа і сутність держави. Ознаки держави. Функції держави. Форми правління і форми державного устрою. Правова держава. Співвідношення соціального і правового. Тенденції розвитку держави.

2.4. Політичні партії і виборчі системи

Виникнення і сутність партій. Причини виникнення сучасних партій та їх природа. Типологія партій та їх функцій. Партійні системи. Українська модель

партійної системи, тенденції її розвитку. Сутність виборчої системи і типологія виборів. Виборча процедура і виборча компанія. Пропорційна і мажоритарна системи обліку і підрахунку голосів. Виборча система в Україні.

ЗМ 3. Політика як діяльність

3.1. Політична культура і політична соціалізація

Концепції політичної культури: підходи і визначення. Типи політичної культури. Функції і структура політичної культури. Сутність політичної соціалізації. Етапи політичної соціалізації. Основні типи соціалізації.

3.2. Політичне лідерство

Сутність і природа лідерства. Призначення лідерства як соціального інституту. Ідея лідерства в історії політичної думки. Природа лідерства. Типи лідерства і його функції. Політичне лідерство в Україні.

3.3. Політична свідомість і ідеологія

Політична свідомість: рівні, функції, форми. Політична психологія. Виникнення ідеології і її функції. Ідеологія і пропаганда. Типи ідеології. Критерії класифікації ідеології. Структура і функції політичної ідеології.

3.4. Сучасні політичні течії

Лібералізм. Класичний лібералізм. Переоцінка цінностей, формування нового лібералізму. Консерватизм. Сутнісні характеристики консерватизму. Новітні течії консерватизму. Соціал-демократизм. Виникнення демократичного соціалізму. Нові явища соціал-демократії. Комунізм. Фашизм.

3.5. Міжнародні відносини.

Політика і міжнародні відносини. Природа міжнародної політики. Зміст і принципи міжнародної політики. Теорія і практика міжнародних відносин. Нові тенденції в розвитку сучасних міжнародних відносин.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота студентів в процесі вивчення суспільних та гуманітарних дисциплін, в тому числі політології, передбачає декілька видів робіт, серед яких особливо слід виділити такі:

1. Робота над підручниками, учбовими посібниками і конспектами лекцій.
2. Самостійне вивчення першоджерел.
3. Вирішення проблемно-пошукових питань та завдань.
4. Підготовка учбових рефератів з подальшим їх захистом на практичному занятті.
5. Підготовка наукового есе.
6. Підготовка наукових рефератів, статей, участь у наукових студентських конференціях (за бажанням).

1. РОБОТА НАД ПІДРУЧНИКАМИ, НАВЧАЛЬНИМИ ПОСІБНИКАМИ І КОНСПЕКТАМИ ЛЕКЦІЙ

Самостійна робота студента розпочинається з систематичної праці над підручниками, навчальними посібниками, які зазначені в навчальних програмах курсів і конспектах лекцій. Вдумливе (часто неодноразове) читання того чи іншого розділу, окремої теми, осмислювання основних положень, виписки найголовнішого, складання тез із прочитаного – все це необхідні засоби оволодіння навчальним матеріалом.

Зазначимо, що процес вивчення повинен бути зорієнтований не стільки на запам'ятовування тих чи інших положень, скільки на їх творче засвоєння і застосування до вирішення поставлених перед студентом проблем.

При вивченні політології студент знайомиться з системою понять, яка є для нього найчастіше цілком новою і потребує досить складної перебудови мислення. Намагайтеся не формально вивчити набір поодиноких положень і термінів, а осмислювати матеріал, роздумувати над прочитаним, щоб розвивати теоретичне мислення, оволодівати філософською культурою. Не залишайте невідомі для вас слова, терміни, незнайомі імена, звертайтеся для їх з'ясування до енциклопедій, довідників і словників.

У сучасних умовах Інтернет став важливим джерелом політичної і політологічної інформації. Уміння швидко знайти в Інтернеті необхідну спеціалізовану інформацію є необхідною умовою підготовки фахівця в будь-якій області. Поповнення інформаційних ресурсів Інтернету відбувається високими темпами, і знайти необхідну інформацію стає все важчим. У сучасних умовах всі міжнародні, а також національні державні, політичні, суспільні та інші організації, професійні асоціації вчених, центральні бібліотеки, науково-дослідницькі інститути, університети, професійні наукові журнали та інші структури мають власні сайти і (або) комп'ютерні банки даних.

Робота з Інтернетом надає широкі можливості в плані пошуку і отримання значного об'єму інформації, необхідної перш за все для отримання знань по учбовій дисципліні (політологічні підручники, допомога, першоджерела, часописи), для

оцінки поточної соціально-політичної, економічної та іншої ситуації і її прогнозування, вдосконалення методики політичного аналізу, розвитку міжнародних наукових зв'язків і контактів, проведення інтернет-конференцій, розповсюдження і апробації даних в глобальній мережі й ін.

Можна виділити декілька напрямів пошуку необхідної політичної і політологічної інформації.

1. Важливу роль в Інтернеті відіграють провідні пошукові системи. В них досить ввести необхідне слово, термін, поняття, персоналію і отримати перелік сайтів та посилань для подальшого пошуку.

2. Істотне значення має інформація, розміщена на професійному сайті політологів, наприклад, Української асоціації політичної науки, а також політологічного журналу «Поліс» («Політичні дослідження» <http://www.politstudies.ru>.) На цих сайтах знаходиться постійно оновлювана інформація про новини політичної науки, нові політологічні видання, конференції, а також повні електронні версії всіх номерів часопису «Поліс» (з 1991 р.), «Світова економіка і міжнародні відносини» та ін.

3. Наступним джерелом інформації є центральні бібліотеки. Серед базових сайтів: Російська державна бібліотека – <http://www.rsl.ru/>; Національна електронна бібліотека – <http://www.nel.nns.ru/>.

4. Важливими є спеціалізовані джерела інформації щодо політики та політології.

Нові технології навчання, засновані на застосуванні комп'ютерів, мультимедіа, аудіовізуальних матеріалів і т. ін., дозволяють значно активізувати процес оволодіння інформацією, сприяють глибшому засвоєнню матеріалу, що вивчається. Та все ж основним, найбільш ефективним методом навчання була і залишається робота з книгою.

Щоб глибоко зрозуміти зміст книги, потрібно вміти раціонально її читати. Попередній перегляд (включає ознайомлення з титульним аркушем книги, анотацією, передмовою, змістом) дозволить вирішити питання, чи варто її читати.

Наступний етап роботи з книгою – прочитання параграфів, які представляють для вас інтерес, в швидкому темпі. Мета швидкого читання – визначити, що цінного в кожній частині книги, до якого питання контрольної роботи має відношення інформація і що з нею робити, як застосувати, чим доповнити.

Глибше зрозуміти зміст книги дозволить вступна стаття, післямова, передмова, коментарі, списки літератури.

Окремий етап вивчення книги – ведення запису прочитаного. Існує декілька форм ведення записів – план, виписки, тези, анотація, резюме, конспект.

II. РЕКОМЕНДАЦІЇ З МЕТОДИКИ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Вивчення першоджерел складає основний зміст самостійної роботи. Щоб робота була найбільш корисною, треба перш за все уважно прочитати в підручнику і конспекті лекцій матеріал теми.

Починати вивчення першоджерел рекомендуємо із змісту, передмови і висновків, які дають загальні уявлення про твір. При читанні треба виділяти основні ідеї, постановку питань, їх обґрунтування і рішення, методи і форми доказів, найбільш яскраві приклади; з'ясовувати невідомі слова, терміни, незнайомі імена, звертаючись до енциклопедій і словників.

Характер запису залежить від ступеню складності твору. Найчастіше використовують *план, тези, виписки і конспект*.

План являє собою перелік основних питань, які розкривають зміст твору. Він може складатися з назв головних розділів твору, з основних положень.

Тези – це коротко сформульовані принципові положення роботи. Кожна розгорнена теза являє собою певне узагальнення думок і фактів, які викладені автором. Складаються тези після вивчення матеріалу.

Виписки – це переказ чи цитування найбільш важливих положень творів.

Конспект – це стислий виклад основних ідей і висновків твору в їх логічній послідовності з цитуванням найбільш значних думок автора. Конспектування – процес творчий. Нерідко студенти роблять великі виписки, що не дає належного ефекту. В конспекті потрібно вказати прізвище та ініціали (ім'я, по-батькові) автора, назву твору, місце і рік видання, номер тому і сторінки; найважливіші положення, висновки. Для заміток необхідно залишати поля. Добре оформлення конспекту полегшує користування ним, допомагає систематизувати знання при підготовці до занять, заліків та іспитів.

Існують три види конспектів: текстуальний, вільний, змішаний. Текстуальний конспект передбачає цитування головних положень твору. Його використовують для одержання документально точних виписок з даної роботи. Вільний конспект – це переказ найбільш суттєвих положень твору. Такий конспект вести складніше, однак він розвиває здатність самостійно викладати думки. Конспект, який включає поряд з вільним переказом цитування, називають змішаним.

Конспектування класичних і сучасних філософських творів – важливий спосіб глибокого засвоєння теоретичних знань, розвинення вміння творчо мислити.

Якщо в підручниках викладені переважно висновки, підсумкові істини з тієї чи іншої проблеми, то вивчаючи і конспектуючи першоджерела, кожний студент має можливість прослідити за ходом народження істини, одержати навички самостійного мислення, глибоко оволодіти багатим змістом праць великих філософів і мислителів.

III. РЕКОМЕНДАЦІЇ З САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ

ЗМ 1. Генеза, сутність і зміст політики

1.1. Сутність, місце і роль політики і політології як науки в житті суспільства

Політика як явище виростає із самої природи людини, що приречена жити в суспільстві і взаємодіяти з іншими людьми. Політика – одна із найважливіших сфер суспільства. Саме в політиці концентруються і виражаються інтереси різних спільнот, а сама політика набуває різноманітних форм прояву. Кінцевою метою політичної діяльності є оволодіння та використання людьми державної влади для захисту своїх інтересів. На характер політичного життя здійснюють вплив ряд факторів – економічні, культурні, соціальні, правові, релігійні та ін.

Слід уяснити, що політика, її центральний елемент – політична влада, ідеї, що відбивають політичну дійсність, – усе це складає об'єкт політології. Суспільна потреба у вивченні політики як суспільного явища визначає предмет політології – найбільш істотним у політиці як в об'єкті науки є закони становлення, функціонування і розвитку політичної влади – центральної ланки політики і політичної системи; об'єктивні і суб'єктивні фактори, що впливають на їхню реалізацію; механізм і результати дії цих законів. Політологія виникає як інтегративна наука про політику та сутність політичного процесу, має свої власні категорії та поняття. Категорії політології відбивають і фіксують різні сторони політичного процесу. Їх можна поділити на категорії першого (більш загальні) і другого (більш часткові) порядку. Наприклад, до категорій першого порядку можна віднести політику, політичні режими, державу і т.д., а до категорій другого порядку: зовнішню і внутрішню політику, тоталітарний, авторитарний режим, монархію, республіку. Категорії другого порядку ніби конкретизують категорії першого порядку.

Проаналізуйте методологічні засади та інструментарії аналізу політичних явищ.

Зверніть увагу на те, що політика виступає об'єктом для багатьох гуманітарних дисциплін, кожна з яких вивчає свій аспект, тобто має свій предмет. Усі разом ці науки утворюють систему політичного знання. Сюди входять: філософія, що вивчає загальні закономірності політики; соціологія, що вивчає взаємозв'язок політики й інших сфер громадського життя; історія, що вивчає розвиток політичного процесу в часі; психологія, що вивчає взаємозв'язок політики і психологічного, внутрішнього світу людини; правознавство, що вивчає взаємозв'язок політики і правової, юридичної бази й інші науки. Політологія серед цих наук, що вивчають політику, займає центральне місце, тому що вона вивчає саме головне в політиці – владу, реалізацію владних відносин.

З'ясуйте роль політології в суспільстві, що обумовлена тими функціями, які вони виконують. Найголовніші з них: 1) пізнавальна; 2) теоретико-методологічна; 3) світоглядна; 4) ідеологічна; 5) виховна; 6) практична (прикладна); 7) прогностична.

Джерела інформації

Арістотель. Політика / Пер.з давньогр. О.Кислюка. – К.: Основи, 2000.

Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. – К.: МАУП, 2000.

Бусыгина И.М. Политик-интерпретатор и его слово // Полис. – 2000. – с. 152-155.

Гаджиев К.С. Методологические принципы политологии // Вестн. МГУ. Сер. 12. Социально-политические исследования. – 1994. – №3.

Ильин М.В., Мельвиль А.Ю., Фёдоров Ю.Е. Основные категории политической науки // Полис. – 1996. – №4.

Краснов Б.И. Политология как наука и учебная дисциплина // Социально-политический журнал. – 1995. – №1.

Лазоренко О.В., Лазоренко О.О. Теорія політології. Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1996. – С. 8-24.

Лебедева М.М., Мельвиль А.Ю. Сравнительная политология, мировая политика, международные отношения: развитие предметных областей // Полис. – 1999. – №4.

Політичний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – С. 274.

Попик Я. Чим є і чим не є політична теорія // Нова політика. – 1997. – №4.

Потульницький В.А. Нариси з української політології (1819-1991). – К.: Либідь, 1994.

Примуш Н.В. Современная западная политическая теория: основные парадигмы исследования. (На примере англо-американской и французской политологических школ): Уч. пособие по курсу политологии. – Д: «ДонГУ». – 1994. – 36с.

Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. – К., 1996.

П.Федотов А.П. Глобальный кризис и новое содержание понятия «политика» // Социально-политический журнал. – 1995. – №2.

Сидельников Т.Т., Темников Д.А., Шарагин И.А. Политология: комментарии, схемы, афоризмы: Учеб.пособие. – М.: Владос, 1999.

Шляхтун П.П. Політологія. Підручник. – К.: 2002.

1.2. Історія політичних учень

Історія соціально-політичних учень є однією із найважливіших складових духовного світу людства. Вона виступає як результат діяльності багатьох поколінь мислителів, що цікавилися проблемами суспільного й державного устрою, політикою, взаємовідносинами особистості й суспільства. Зверніть увагу, що вивчаючи історію соціально-політичної думки, ми не тільки задовольняємо законний інтерес до минулого: ідеї, що з'явилися протягом історичного розвитку людства, продовжують справляти вплив на сучасні соціально-політичні процеси. Завдяки духовним контактам, взаємовпливу різних учень, «спадковості» їх розвитку формувалися універсальні, загальні для всіх людей цінності.

Запам'ятайте, що політична думка давнини розвивалася як форма теоретичного узагальнення інтенсивного політичного життя того часу. Функціонування полісної демократії об'єктивно потребувало активної участі громадян у політичних процесах. Від цього був залежний державний устрій країни, існуючі механізми вирішення конфліктів та організації суспільного життя того часу. Багато стародавніх ідей не втратили своєї значимості та актуальності у наші дні. Платонівські уяви про державу від її ідеального стану до реальних типів у формі тімократії, олігархії тиранії та демократії доповнив Аристотель, який ввів розуміння кращого державного устрою у формі політії.

Абсолютне панування релігії в середньовічних світоглядах наклало свій відбиток на політичні погляди цього часу. Політичні проблеми в цей період трактувалися як частина теологічних проблем, як їх осколок.

Відхід від суто теологічної інтерпретації політики притаманний Н. Макіавеллі, який створив реалістичне бачення політики. Нові часи в європейському розвитку створюють виняткову можливість розбудови політичних інститутів держави відповідно до теоретичних уяв та парадигм, розроблених політичними мислителями та філософами Нового часу (Т. Гоббс, Д. Локк, Ш. Монтеск'є). Політична думка XIX століття розвивалась у протистоянні дихотомії марксизму та веберіанства. На перепоні цього теоретичного протистояння важливе місце займає російська політична думка, яка представлена ідеологією народників, релігійною філософією російської соборності та революційним радикалізмом більшовизму. Розвиток сучасної політичної науки значною мірою визначається дослідженнями американських, німецьких та французьких політологів.

Розгляньте українську політичну думку. Розпочати треба з розгляду питань, що тісно пов'язані з європейськими політичними пошуками XIX – початку XX ст. У цьому контексті необхідно звернути увагу на внесок М.П. Драгоманова, що спробував об'єднати ідею ліберальної демократії з ідеєю народного (і національного) самоврядування. Підкресліть, що саме він одним із перших у світовій політичній теорії відзначив небезпеку розвитку унітарних бюрократичних структур, альтернативою яким він бачив об'єднання принципів класичного ліберального парламентаризму з принципами федеративного

державного устрою.

Уясніть, що, базуючись на ліберальній доктрині примата прав людини і громадянина, Драгоманов вважав людську особистість найвищою цінністю, основою всіх соціальних устроїв. Державна ідея є неприйнятною для Драгоманова тому, що її розглядають як щось зовнішнє, нав'язане (особистості) зверху, тому неприродне і для людини, і для людства. Саме тому може правити тільки вільна самокерована «громада» (асоціація), федеративний союз яких створює альтернативу унітарним бюрократичним структурам держави.

В подальшому зверніть увагу на те, що політичні ідеї М.С. Грушевського ґрунтуються на двох принципових моментах: по-перше, це представницька система правління; по-друге, це широка децентралізація держави на базі національної і регіональної автономії.

Підкресліть, що національно-територіальні утворення із широкими правами місцевого самоврядування (із власним сеймом) могли б стати основними складовими майбутнього федеративної держави. Уясніть, що особливість цієї конституційної ідеї Грушевського полягала в тому, що вона передбачала розподіл влади не тільки горизонтально (за класичною теорією розподілу влади), але й вертикально: значна частина владних повноважень повинна бути передана національно-територіальному сейму. При цьому вибори до центрального парламенту були б непрямыми: спочатку прямим голосуванням був би сформований на місці сейм, а потім уже він (за спеціальною формулою) обирав би депутатів у центральний парламент.

Джерела інформації

Алексеев А.С. Макиавелли как политический мыслитель. – М., 1980.

Андрусак Т.Г. Історія політичних та правових вчень. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 218 с.

Аристотель. Політия. Соч. в 4-х т. Т.4. – М., 1983.

Асмус В.И. Платон. – М., 1975.

Безродкий Є.Ф. Світова класична думка про державу і право: Навч. посібник / Є.Ф. Безродний, Г.К. Ковальчук, О.С. Масний. – К.: ЮрІнкомІнтер, 1999. – 401 с.

Гоббс Т. Левиафан. Соч. В 2-х т. Т.2 – М., 1990.

Дегтярєва М.И., Разработка понятия суверенитета Жаном Боденом//Нова політика. – 2000. – №1.

История политических и правовых учений: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности и направлению «Юриспруденция» / Под общ. ред. В.С. Нерсесянса.-2-е изд. – М.: НОРМА: ИНФРА-М, 2001. – 727 с.

Класики політичної думки: від Платона до Маркса Вебера: Пер. з нім. / Під ред. Є. Причепія. – К.: Тандем, 2002. – 584 с.

Макиавелли Н. Государь. – М., 1990.

Мірошніченко М.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посіб.

/Мірошниченко М.І., Мірошниченко В.І.; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2001. – 223с.

Платон. Государство //Собр. соч.: В 4-х т. – М., 1994. Т.3.

Разумович И.Н. Политическая и правовая культура: идеи и интересы Древней Греции. – М., 1980.

Салтовський О. Ідея української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя): Автореф. дис. д-ра політ, наук. – К., 2003.

Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки. A history of political theory. – К.: Основи, 1997. – 838 с.

Скиба В.І. Вступ до політології: Екскурс в історію правниче-політ. думки / Скиба В., Горбатенко В., Туренко В.; За заг. ред. В.Скиби. – К.: Основи, 1998. – 720 с.

Хижняк З.И. Киево-Могилянская академия. – К.,1998.

Черненко А.М. Українська національна ідея. – Дніпропетровськ. – 1994. – С.44-84,107,121.

Чичерин Б.Н. Политические мыслители древнего и нового мира: Классики истории и философии права. – СПб.: Ун-т МВД России: Лань, 1999. – 336 с.

Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 304 с.

1.3. Політика як соціальне явище

Уясніть, що політика є особливого роду діяльність, що регулює відносини членів суспільства, об'єднаних у різні соціальні групи і класи з метою збереження визначеної суспільної структури й організації, а також з метою її подальшого розвитку й удосконалення в інтересах як правлячого класу, так і суспільства в цілому.

Сутність політики – влада. Політика є діяльність, що пов'язана з владою. Політика пов'язана з організаційно-управлінською діяльністю в суспільстві, тобто так чи інакше, її зміст пов'язаний з керуванням справами суспільства за допомогою засобів політичної влади.

Запам'ятайте: суб'єкти політики поділяються на первинні і вторинні. Первинні суб'єкти політики – це об'єктивно виникаючі спільноти людей зі своїми об'єктивними інтересами – соціальні спільноти (класи й ін.), соціально-демографічні (молодь, жінки та ін.), етнічні (нації та ін.) тощо.

Вторинні суб'єкти політики – це створені для політичної діяльності структури – держава, партії, громадські організації і рухи. Їх створюють первинні суб'єкти і визначають у своїх основних параметрах. Об'єкти політики – усі сфери і сторони життя суспільства, вплив на які з боку політики визначається законом. Сфера політичних відносин досить різноманітна, вона включає й інститути, і дії, і процеси, і різні системи обґрунтування цих дій.

Поняття «політична поведінка» дає можливість зосередити увагу в аналізі політики на найбільш рухливому, динамічному аспекті – різноманітних діях людей, спрямованих на реалізацію тієї чи іншої політичної мети.

Найбільш значимі види політичної поведінки: реакція; періодична участь; діяльність у політичних організаціях, рухах, партіях; виконання політичних функцій у межах державних органів; відвідування політичних зборів; пряма дія; вплив на хід політичних процесів через звертання і листи; зустрічі з політичними лідерами, представниками державних і політичних організацій і рухів.

Характер політичної поведінки залежить не тільки від інтересу і тієї мотивації, що виникає на його основі, але і від таких його зовнішніх регуляторів, як роль, статус, приналежність до групи соціальної чи політичної спільноти.

У політології існує стійка традиція аналізу політичної поведінки з акцентом на виявлення його підсвідомої мотивації, неусвідомлюваних імпульсів (потяг до агресії, нарцисизм, сексуальне самоствердження, почуття винності). Вона була закладена американським політологом Г. Лассуелом у роботі «Психопатологія і політика».

В подальшому аналізуйте політичну діяльність як характеристику не тільки внутрішнього механізму – мотивів, форм вираження, реакцій, спрямованості дій і рівня їхньої організації, але всього динамічного аспекту політики. Підкресліть, що її найважливішими рисами є: зосередження зусиль на загальних проблемах, потребах існування соціальної спільноти, аналіз держави, політичних інститутів як основних інструментів вирішення цих проблем, використання політичної влади як головного засобу досягнення поставлених цілей. Політична діяльність неоднорідна, тут можна виділити кілька чітких станів: політичне відчуження, політична пасивність, політична активність.

Проаналізуйте структуру політики, виділіть її структурні складові на різних підставах. Функції політики: визначення найближчих (тактичних) і перспективних (стратегічних) цілей і завдань суспільного розвитку; вироблення методів і засобів вирішення поставлених цілей і завдань; відповідний підбір і розміщення кадрів; створення політичної системи.

Політика найтісніше взаємозалежна від інших сфер і сторін життя суспільства, що впливають на неї й у свою чергу залежать від неї. Визначальним є вплив на політику з боку економіки і соціальної сфери. Тому дуже важливим є питання щодо меж політики в суспільстві. Найбільш відомими з цього питання є концепції тоталітаризму, анархізму, лібералізму та кейнсіанства.

Джерела інформації

Аренд Х. *Vita activa или о деятельности жизни.* – СПб. – 2000. – С.228-323.
Бурдые П. *Социология политики.* – М.,1993.

- Бурлацкий Ф. М., Галкин А. А. Современный Левиафан. – М., 1985. – С. 217.
Вебер М. Избранные произведения. – М.1997.
Дюверже М. Политические партии /пер. с фр.-М.,2000.-С.300-307.
Лассуел Г. Психопатология и политика.М., 2000.
Ле Бон Г. Психология народов и масс. – СПб., 1896. – С.159.
Назаров М.М. Политические ценности и политический протест. М.,1995.
Пушкарева Г.В. Политическое поведение: теоретико-методологические проблемы политического анализа.-М.,2003.С.82-88.
Тоффлер Э. Революционное богатство / Э.Тоффлер, Х.Тоффлер: – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ПРОФИЗДАТ, 2008. – С.146-221.

1.4. Політична влада

Влада є одним із найважливіших елементів соціальних відносин, фундаментальних начал суспільства і політики. Розгляньте концепції, які намагаються зрозуміти сутність та походження влади. Серед них – теологічна, біологічна, біхевіористська, психоаналітична, міфологічна, соціологічна, конфліктологічна – є найбільш впливовими. Із поняттям влади пов'язані ряд інших політологічних категорій: монархія – єдиновладдя; демократія – влада народу; аристократія – влада знаті; теократія – влада духовенства; партократія – влада партії та ін. Влада – це явище, в якому зосереджені найсуттєвіші протиріччя політики: між об'єктивним і суб'єктивним, закономірним і випадковим, цілим і частинами.

Зрозумійте, що необхідність влади в суспільстві породжується потребами управління за наявності різноманітних інтересів та необхідності здійснення загальних цілей, та неможливістю досягнення повного інформаційного забезпечення управлінських рішень, тобто влада є засобом подолання інформаційного дефіциту через примусові рішення. Таким чином, влада стає визначальним інструментом політики, могутнім управлінським ресурсом та ресурсом впливу на людей з боку тих, хто володіє владою і здатністю до виконання своєї ролі, незважаючи на опір інших. Політика неодмінно реалізується у владній формі, оскільки вона пов'язана із постійною боротьбою різноманітних інтересів і потребою подолання опору.

Розділ науки, пов'язаний з вивченням влади та владних відносин, називається кратологія.

Джерела інформації

- Алексеева Т. Легітимність влади в період транзиту // Політична думка. – 1998. – №3-4.
Борзунова Е.Д. Социологические концепции легитимности власти Т.Парсонса и М.Вебера: сравнительный анализ // Социс. – 1997. – №9.
Высоцкий А.Ю. Легитимность: анализ понятия // Грани. – 2003. – №1.
Дегтярев А.А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения // Полис. – 1996. – №3.

Дергачов О., Полохало В. Метаморфози посткомуністичної влади.// Політична думка. – 1996. – №7.

Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия // СОЦИС. – 1994. – №4.

Доган М. Падение традиционных ценностей в Западной Европе: религия, государство-нация, власть //МЭ и МО. – 1999. – №12.

Доган М. Эрозия доверия в развитых демократиях // МЭиМО. - 1999. № 5,6.

Ильин М.В., Мельвиль А.Ю. Власть // Полис. – 1997. – №6.

Ледяев В.Г. Власть: концептуальный анализ // Полис. – 2000. – №1.

Ледяев В.Г. Формы власти: типологический анализ // Полис. – 2000. – №2.

Макеев С. Десятирічна криза легітимності правлячих кіл // Політична думка. – 2001. – № 3.

Міщенко М. Влада іміджу // Розбудова держави. – 1998. – №9-10.

Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету і легітимності. – К.,1996.

Серебрянников В.В. Ответственность как принцип власти // Социс, 1998. – №4.

Соловьев А.И. Власть в политическом измерении // Вестник МГУ. Сер. 18. – 1997. – №6.

Томенко М. Реальні та удавані конфлікти в українській владі // Політична думка. – 1997. – №9.

Тоффлер О. Проблема власти на пороге XXI века // Свободная мысль. – 1992. – №.

ЗМ 2. Політичні інститути

2.1. Політична система суспільства та її інститути

Однією з центральних тем політології є тема «Політична система суспільства». Політична система виступає як одна з частин або підсистем сукупної суспільної системи. Вона взаємодіє з іншими її підсистемами: соціальною, економічною, ідеологічною, етичною, правовою, культурною тощо.

Дослідження політичної системи розпочинається із часу відкриття Людвігом фон Берталанфі загальної теорії системного підходу.

Проаналізуйте теорії політичної системи Д. Істона, Г. Алмонда, К. Дойча. Розгляньте механізм функціонування політичної системи.

Система трактується як певна цілісність, що складається із різноманітних елементів, між якими встановлюються тісні зв'язки і відношення. Політична система є упорядкованою складною сукупністю різнорідних елементів, між якими існує тісна взаємодія та взаємозв'язок. До політичної систему входять

складні елементи як окремі підсистеми, зокрема, можна виділити: інституціональну, нормативну, функціональну, комунікативну, культурно-ідеологічну підсистеми.

Політична система виконує функції, які пов'язані із забезпеченням політичної влади відповідною соціальною групою, управління різними сферами суспільного життя, вияв та реалізація інтересів відповідних соціальних суб'єктів, інтеграція суспільства за допомогою політичних важелів, політична комунікація та легітимізація влади.

Джерела інформації

Бакуменко В., Сурмін Ю. Реформа політичної системи України: необхідність та основні напрями реалізації // Вісн. Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. – 2002. – №4.

Белов Г.А. Политическая система//Кентавр. – 1995. – №2.

Білоус А.О. Політико-правові системи: світ і Україна: Навч. посібник. – К.:Асоціація молодих українських політологів і політиків, 2000. – 200 с.

Ерємин В.Н. Политическая система современности. Японское общество. – М.: Наука, 1992.

Журавский В. Политический процесс в Украине: анализ, поиски, решения. – К.,1995.

Журавський В. Політична система України: особливості, фактори, чинники права // Віче. – 2000. – №2.

Кочетков А.Т. Политические партии и политические системы //Вестник Московского университета. – Серия 12. – Политические науки. – 1998. – №6.

Політологія: історія та методологія. – К: Здоров'я, 2000.

Работяжев Н.В. Политическая система тоталитаризма: структура и характерные особенности // Вестник Моск. ун. Серия 12. – Политические науки. – 1998. – №1.

Трохи С. Порівняльні політичні системи сучасності. – К., 2003.

2.2. Політичні режими сучасності

При вивченні політичних режимів сучасності зверніть увагу, що одним з матеріально-практичних вимірів влади, що розкриває те, як вона реально функціонує, є політичний режим.

Слід пам'ятати і те, що політичний режим дуже рухливий і динамічний. Викликано це тим, що він пов'язаний не стільки з формою політичної влади (яка більш стійка), скільки з її змістом.

Зверніть увагу, що під політичним режимом тривалий час розуміли методи і способи здійснення політичної влади. Однак таке визначення страждає односторонністю, не відбиває суті політичного режиму, його динамізм і багатогранність.

Особливо розгляньте типологію та критерії класифікації режимів. Дайте характеристику сутнісних рис і ознак тоталітаризму, авторитаризму, демократії і гібридних режимів.

Охарактеризуйте політичний режим у сучасній Україні. Для цього спробуйте відповісти на наступні питання:

1. Як виник даний політичний режим? 2. Які політичні угруповання знаходяться при владі? 3. Яким методам політичного панування віддається перевага – демократичним чи насильницьким? 4. Які партії домагаються приходу до політичної влади (комуністичні, ліберальні, демократичні і т. ін.)? 5. Чи допускається існування політичної опозиції і якою мірою? 6. Яке становище особистості в даній країні?

Почніть вивчення теми з етимологічних визначень демократії. Проаналізуйте нормативний та емпіричний підходи до демократії.

Аналізуючи демократичний політичний режим, зверніть увагу, що йому властиві наступні стійкі ознаки: вищі органи держави мають мандат народу, влада реалізується в його інтересах і правовими методами, найважливіша особливість демократичної організації влади – органічне поєднання народовладдя з особистою свободою.

Одним із основних принципів демократичного політичного режиму є принцип більшості. Він складає суть доктрини народного суверенітету, відповідно до якої народ проголошується першоджерелом влади.

Обґрунтуйте, що в основі демократичної державності лежить принцип поділу єдиної державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Проаналізуйте, як залежно від розуміння структури народу його влада може виступати загальною або соціально (класово, етнічно, демографічно і т.п.) обмеженою демократією, а також охлократією.

З'ясуйте сутність індивідуалістичної, плюралістичної і колективістської демократії, використовуючи критерій – безпосереднє джерело влади.

Проаналізувати залежність того, як народ бере участь в управлінні, хто і як безпосередньо виконує владні функції, розподіл демократії на пряму, плебісцитарну і представницьку (репрезентативну).

Як сучасні демократії необхідно розглянути: демократію класичного лібералізму, колективістську демократію, а також плюралістичну, підкресливши відмінні риси кожної.

При аналізі тоталітаризму необхідно підкресліть, що режим характеризується прагненням держави до абсолютного контролю над усіма сферами громадського життя, повним підпорядкуванням людини політичній владі і пануючій ідеології.

Надалі проаналізувати поняття «тоталітаризм». Виділіть загальні риси, що характеризують усі форми тоталітаризму і відбивають його сутність.

Особливо підкресліть, що головною загальною передумовою тоталітаризму є індустріальна стадія розвитку суспільства. Далі відзначте, що породженням індустріалізму і етатизму (різкого державного впливу) є і колективістсько-механістичний світогляд, що лежить в основі тоталітаризму.

Необхідно приділити увагу і найважливішій суб'єктивній передумові тоталітаризму – психологічній незадоволеності людини атомізацією суспільства в індустріальну епоху, руйнуванням традиційних зв'язків і цінностей.

Зверніть увагу, що основу авторитаризму складає диктатура однієї людини чи групи осіб. При цьому, однак, державний контроль не поширюється на неполітичні сфери: економіку, культуру, релігію і т. ін. Підкресліть, що історичний досвід показує – авторитарний режим виникає, як правило, у країнах, де відбувається зміна суспільного ладу, що супроводжується різкою поляризацією політичних сил; у країнах, де спостерігаються тривалі економічні й політичні кризи, подолання яких демократичними засобами стає неможливим.

Означте основну ціль авторитарного політичного режиму – навести в країні порядок, забезпечити нормальні умови життя суспільства. Підкресліть, що дана мета, у свою чергу, визначає засоби її досягнення (насамперед, це концентрація політичної влади в єдиному центрі), а також можливості і стан усіх сфер громадського життя і всіх соціальних шарів.

Виділіть загальні риси, які характерні для авторитарних режимів, і специфічні особливості, що дозволяють говорити про різні типи авторитаризму. Крім того, необхідно розглянути відмінність авторитаризму від тоталітаризму.

Джерела інформації

Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор; Уч. пособие. – М., 2002. – С.69-92, 110-132.

Андреев С.С. Политический режим и политическая демократия // СПН. – 1992. – № 2,3.

Аренд Х. Истоки тоталитаризма. – М., 1996.

Берлін І. Чотири есе про свободу/ Пер. з англ. О.Коваленко. – К.: Основи. – 1994. – 272с.

Герчиков В. И. Демократизация управления и формы собственности // СОЦИС. – 1992. – № 1.

Даль Р. Введение в теорию демократии. – М., 1992.

Даль Р. О демократии / Пер. с англ. А.С.Богдановского, под ред. О.А.Алякринского. – М.: Аспект Пресс. – 2000. – 208 с.

Демократические переходы: варианты путей и неопределенность результатов (Круглый стол) // Полис. – 1998. – №3.

Категории политической науки. Учебник. – М.: МГИМО, РОССПЭН. – 2002.

Карл Т.Л., Шмиттер Ф. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы. (Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций) // Полис. – 2004. – №4.

Лоуренс Ле Дюк. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці / Пер з англ. Р. Ткачук. Гол. ред. Дж. Перлін. – Харків: Центр Освітніх

Ініціатив. – 2002.

Мельвиль А.Ю. Демократические транзиты. Теоретико-методологические и прикладные аспекты. – М., 1999.

Мельвиль А.Ю. О траектории посткоммунистических трансформаций // Полис. – 2004. – №2.

Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів /Авт. колектив: М.Бессонова, О.Бірюков та ін. Заг.ред. А. Колодій. –К: "АйБі". – 2002. – 684с.

Саллин А.М. Политический процесс и демократия // СПН. 1991. – №9.

Салман А. Современная демократия: очерки становления. – М.: Ad Marginem, 1997. – 448с.

Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века./ Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия», 2003.

Харитонова О. Генезис демократии // Полис. – 1996. – №5.

Хейвуд Э. Политология: Учебник для студентов вузов / пер. с англ. Под ред. Г.Г. Водолазова, В.Ю. Бельского. – М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С. 36-49, 82-105.

Шляхи до демократичної державності // Політика і час. – 1992. – №5.

Шумпетер И.А. Капитализм, Социализм и Демократия: Пер с англ./ Ред. В.С. Автомонова. – М.: Экономика. – 1995.

2.3. Держава як базовий інститут політичної системи

Держава посідає особливе місце в політичній системі, надаючи їй цілісності і стійкості, зорієнтованості на важливі суспільні справи. Держава як соціальна організація має виняткову природу походження, до трактування якої у політологічній літературі існують різні концептуальні підходи. Ознайомлення з ними дає більш широке уявлення щодо сутності держави, її структури, атрибутів та ознак. При розгляді цього питання важливо врахувати, що для вираження і представництва загальнозначущих інтересів суспільство, соціальні групи, індивіди створюють політичні інститути. Політичний інститут – це сукупність ролей і статусів, призначених для задоволення політичної потреби. Він складається з двох елементів: структури (організації) і колективних уявлень, вірувань (чи загальної мети), що обслуговують організації. Найбільш важливим політичним інститутом є держава.

Питання, які пов'язані з державою, вивчають в рамках цілого ряду суспільних наук: політичної історії, філософії, економічної теорії. Політичний аспект вивчення держави припускає аналіз його політичних характеристик, цілей, завдань, функцій, форм політичного правління в сучасному світі.

У самому загальному сенсі сутність держави можна визначити як політичну спільність, структуру, що має певну організацію політичної влади, управління соціальними процесами на певній території. Однак це управління має потребу в додаткових характеристиках.

Проаналізуйте точки зору щодо сутності держави, причин та умов її виникнення: теократичну, патріархальну, договірну, марксистську та теорію насильства.

Ознайомтесь з визначенням держави як основного інституту політичної системи суспільства, який здійснює управління суспільством, охорону його політичної і соціальної структури на основі права за допомогою спеціального механізму (апарату).

Проаналізуйте ознаки держави як політичного інституту:

- 1) виступає як єдина територіальна організація політичної влади в масштабах усієї країни. Державна влада поширюється на все населення в межах визначеної території;
- 2) являє собою особливу організацію політичної влади, що володіє спеціальним механізмом, системою органів і установ, що безпосередньо керують суспільством;
- 3) організує громадське життя на основі права, регулює життя суспільства за допомогою законів, що мають загальнообов'язковий характер;
- 4) являє собою суверенну організацію влади. Суверенітет державної влади виражається в її верховенстві і незалежності від будь-якої іншої влади всередині країни чи у взаєминах з іншими державами;
- 5) має у своєму розпорядженні систему примусового стягнення податків та інших обов'язкових платежів.

У більшості сучасних держав виділяють два види функцій згідно з містом їх здійснення: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх функцій відносяться: економічна, соціальна, організаторська, правова, політична, освітня, культурно-виховна і т. ін. Серед зовнішніх функцій виділяють функцію взаємовигідного співробітництва в економічній, соціальній, технологічній, культурній, торговій та інших сферах з іншими країнами і функцію оборони країни.

Розгляньте державу з погляду форми у двох аспектах: як форму правління і як форму державного устрою. Під формою правління розуміють організацію верховною державної влади, систему взаємовідносин між її органами і населенням. Форму правління за способом організації влади та її формальним джерелом поділяють на монархію та республіку.

Способи об'єднання населення на території, зв'язок громадян через політичні і територіальні утворення з державою виражає поняття «форма державного устрою». Виділяють унітарну державу, федерацію та конфедеративну форму.

Проаналізуйте ознаки правової держави, яка являє собою таку форму організації і діяльності державної влади, за якої сама держава, усі соціальні спільноти, окремий індивід поважають право і знаходяться в однаковому відношенні до нього. Право виступає способом взаємозв'язку держави, суспільства й індивіда. Принцип правової держави припускає, що всі правові акти відповідають основному закону країни – Конституції.

Джерела інформації

Авторитаризм и демократия в развивающихся странах/В.Г.Хорос, Г.И.Мирский, К.Л.Майданик и др. РАН Ин-т мировой экономики и

международных отношений. – М., Наука, 1996.

Дем'янець В. Інститут президентства в країнах Центрально-Східної Європи // Нова політика. – 1999. – №3.

Кульчицький С. Еволюція державного устрою в Україні: від тоталітаризму до демократії // Віче. – 1997. – №1.

Медушевский Л.И. Демократия и авторитаризм: Российский конституализм в сравнительной перспективе. – М., 1998.

Політичні режими сучасності та перехід до демократії / С. Давимука, А. Колодій, Ю. Кужелюк та ін. – Львів, 1999.

Работяжев Н.В. Политическая система тоталитаризма: структура и характерные особенности // Вестник Московского университета. Серия 12. – Политические науки. – 1998. – №1.

Сафонов В.Н. Соотношение форм правления и режимов правления // Социально-политический журнал. – 1998. – №1.

Тарасов Е.Н. Государство как институт политической системы // Социально-политический журнал. – 1994. – №1-2.

Цыганков А.Т. Политический режим // Социально-политический журнал. – 1996. – №1.

Цыганков А.Л. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. – М, 1995.

2.4. Політичні партії і виборчі системи

Поряд з державою, важливими політичними інститутами, елементами політичної системи суспільства є політичні партії. Вони виражають інтереси соціальних спільностей і виступають головною ланкою, яка пов'язує громадянське суспільство з державою, забезпечує представництво соціальних інтересів у політичній сфері суспільства. Багатоманітність соціальних інтересів зумовлює наявність у суспільстві різних політичних партій. У взаємодії – співробітництві чи боротьбі – між собою вони прагнуть до завоювання (найчастіше за допомогою виборів), утримання та використання державної влади. Перемога тієї чи іншої політичної партії на виборах створює можливість використання державних посад для утвердження і вирішення економічних, соціальних і політичних питань. Боротьба політичних партій і свобода вибору є важливими засадами демократичного суспільства. Політичний режим без партій увічнює панування традиційних еліт, сформованих за ознаками походження, знатності, багатства. Такий режим робить вибори формальними й нав'язує громадянам чужих їм керівників. Історичний досвід показує: якщо суспільством не керують політичні партії, то ним керують клани. Конкретизація загального уявлення про політичні партії, про їх переваги й недоліки, місце і роль у політичній системі сприяє кращій орієнтації громадян у політичній ситуації в країні.

Багатоманітні групи людей, об'єднані спільними рисами соціально-економічного становища, видами професійної і громадської діяльності, захопленнями, для задоволення своїх інтересів створюють не лише політичні

партії, а й різні суспільні організації, приєднуються до суспільних рухів, які прагнуть до представництва інтересів у політичній сфері суспільства. На державному рівні суспільні рухи та організації є інститутами демократизації суспільства. Політика для них виступає одним із засобів досягнення поставлених цілей та основним об'єктом впливу.

Суспільні рухи й організації є невід'ємним елементом демократичного суспільства. Оскільки в кожному суспільстві існують різноманітні інтереси, а окремі рядові громадяни не можуть задовольнити свої інтереси поодиноці, в такому випадку вони змушені об'єднатися. Узагальнення і формулювання групових інтересів надзвичайно важливе як для самих суспільних організацій і рухів, так і для держави. Звуження поля їх діяльності, перешкода для громадян створити ці об'єднання роблять правлячий режим більш жорстким, ізолюють правлячу еліту від народу.

Джерела інформації

Базовкін Т., Кремень В. Партії та громадські об'єднання України. – К., 1994.

Білоус А. Виборче законодавство та партійна система України в порівнянні з деякими країнами ЄС та Східної Європи // Нова політика. – 1999. – №1.

Бабій С. І. Політичні партії: минуле, сучасність, проблеми правового статусу //Трибуна. – 1997. – № 1,2.

Выдрин Д.И. Многопартийность: "за" и "против" //СПН. – 1990. –№9.

Голубицький О.П., Криворучко Т.Г., Кулик В.О., Якушик В.М.. Політичні партії України. – К., Кобза, 1998.

Зельницький А., Удовенко П. Політичні партії і вибори. – К.: ІУЕП "Гарант квалі", 2003.

Оксак О. Відповідальність проти популізму: виборці, партії та уряд у демократичному суспільстві //Нова політика. - 2000. - №1.

Пахарев А. Багатопартійність і партійна система — поняття не тотожні //Віче.- 2002.-№2.

Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. науч. тр. / РАН.ИНИОН. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – 284 с.

Примуш М.В. Вибори. Демократія. Партії. //Політика і час. – 2000. – №5-8.

Примуш М.В. Демократія і багатопартійність // Політика і час. – 2001. – №2.

Примуш М.В. Історія і теорія політичних партій. – Донецьк: "Китис", 2000. – 260с.

Примуш М.В. Політична орієнтація політичних партій //Трибуна. – 2000. – №5-6.

Примуш М.В. Політичні партії: механізми інституалізації і структурної трансформації: автореф. дис. д-ра політ. наук. – Львів, 2003.

Примуш М.В. Політичні партії на виборах //Віче, 2003. – №10.

Примуш М.В. Право і утворення політичних партій / Право України. – 2004.- №1.

Политические партии и партийные системы //Вестник Моск.ун-та.-Серия 12, Политические науки. – 1998. – №6.

Саміло Г. Політичні партії як складова частина політичної системи демократичної держави // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №4.

Танчер В., Карась О., Кучеренко О. Політичні партії та рухи у світлі «ситуації постмодерну». – К., 1997.

Шведа Ю. Партійна система України на шляху до поляризованого плюралізму // Українські варіанти. –1998. – №3-4.

Шведа Ю. Соціологія партійних систем Моріса Дюверже // Нова політика. – 1996. – №4, 5.

3.1. Політична культура і політична соціалізація

Проаналізуйте концепції політичної культури. Як і будь-який інший вид людської діяльності, політика має свідомий характер. Визначаючи у кінцевому підсумку об'єктивними економічними та соціальними чинниками, вона водночас здійснюється під впливом свідомості та культури людей. Зверніть увагу, що саме політична культура визначає політичну поведінку індивідів і соціальних спільнот, надаючи їй певного змісту та спрямування. Політична культура багато в чому визначає також характер і особливості конкретної політичної системи, політичний режим, динаміку і спрямованість політичних процесів. Визначте типи політичної культури.

Без вивчення і врахування об'єктивного чинника політичного життя, впливу свідомості і культури неможливо досягнути сутності політичних явищ і процесів, визначити тенденції і перспективи їх розвитку. Запам'ятайте, що поняття політичної культури дає можливість перейти від поверхневого сприйняття політичної системи, функціонування її інститутів до розуміння глибинних причин політики, ролі в ній ідеалістичного чинника, традицій, уявлень, переконань. Про важливість вивчення політичної культури свідчить те, що політологію іноді визначають як науку про закономірності розвитку та функціонування політичної культури. Проаналізуйте функції і структуру політичної культури.

Визначте значення політичної культури в житті суспільства, яке зумовлює прагнення різних політичних сил, передусім політичних партій, узяти під свій контроль процес формування політичної культури, засвоєння індивідом політичних знань, норм і цінностей, впливати на нього у вигідному для себе напрямі. Уясніть сутність політичної соціалізації, її етапи та основні типи.

Джерела інформації

Бебик В., Корнєв М. Політична культура і політична соціалізація //Політична думка. – 1994. – №1.

Григор'єв В. Вітчизняна політична культура в контексті теоретичного пошуку // Нова політика. – 1998. – №5.(19)

Дакин В. Политическая культура и власть // Свобода и мысль. – 1996. – №1.

Молчанов М. Політична культура України: радянська і пострадянська // Сучасність. – 1995. – №10.

Кокорська О.І., Кокорський В.Ф. Політична культура: теоретико-методологічні проблеми // Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.» – 2002. – Т. 20: Політ. науки.

Лясота Л. Причини відтворення авторитарних цінностей в Україні // Нова політика. – 2001. – №5.

Пахомов Ю. Політична культура посттоталітарної доби // Політологічні читання. – 1992. – №2.

Політологія: Історія та методологія / За ред.Ф.М.Кирилюка. – К.,2000.

Політологія / За ред.Бабкіної О.В., Горбатенка В.П. – 2-е вид. перероб і доп. – К.,2001.

Поліщук І. Синдром радянськості // Нова політика. – 2001. – №3.

Рудакевич О.М., Гутор М.С. Політичне відродження" українського народу (шляхи формування новітньої української політичної культури). – Київ-Тернопіль, 1998.

Рудакевич О.М. Політична культура України: руйнація та шляхи відродження // Розбудова держави. – 1995. – № 1.

Солов'єв А.И. Политическая культура: проблемное поле метатеории // Вестник Моск. ун-та. – Серия 12. Политические науки. – 1995. – №3.

Цимбалістий Б. Політична культура українців // Сучасність. –1994. –№3.

Шурко О. Місце і роль політичної культури в трансформації владних відносин в Україні // Студії. – 1997. – №1. – С. 248-254.

Яременко О., Міщенко М. Політичні уподобання українців як чинник впливу на політичні процеси // Політична думка. – 2000. – №1. – С. 3-18.

3.2. Політичне лідерство

Розгляньте політичне лідерство як феномен влади. У лідерстві чітко виявляється здатність однієї особи, що знаходиться на вершині владної піраміди, змінювати бажаним для себе чином соціальну поведінку інших людей, соціальних шарів суспільства (якщо мова йде про загальнонаціонального лідера). Разом з тим лідерство – це влада особливого роду. У лідерстві владні відносини відрізняються максимальною асиметричністю, максимальною нерівністю, оскільки лідер акумулює в собі владу, здатну змусити робити те, що він наказує, усіх членів групи, організації, а у випадку з нацією – усіх громадян.

Проаналізуйте три основні функції, які виконує лідер: діагностична, директивна, мобілізаційна. Навколо лідера згуртовуються групи, соціальні шари, нація в цілому. Багато дослідників політичного лідерства вважають, що різноманітні соціальні інтереси тільки з приходом лідера одержують чітке

оформлення і переносяться в центр політичного життя. Лідер сприяє політичній самоідентифікації індивідів, соціальних груп, шарів. Впливаючи на людей у масі, лідери здатні надихнути і повести їх за собою на реалізацію самих складних завдань, що вимагають від громадян і мужності, і жертвності, і героїзму.

Запам'ятайте, лідер – це авторитетний член організації чи соціальної групи, вплив якого дозволяє відігравати йому головну роль у прийнятті рішень у політичному процесі і конкретних ситуаціях.

Дуже багато дослідників підкреслюють значимість психологічних якостей для лідера. Їх вивчали французькі вчені Т. Тард і Г. Лебон, російський соціолог і представник народницького руху Н.К. Михайлівський, австрійський психоаналітик З. Фрейд, американський Г. Лассуелл, німецько-американський психолог і соціолог Е. Фромм (у США з 1933 р.).

Останнім часом учені все більше орієнтують на створення «загальної теорії лідерства», яка б відкривала шлях до всеосяжного аналізу лідерства до соціально-владного феномена.

З'ясуйте, які класифікації політичних лідерів існують. Різноманіття класифікацій визначається багатомірністю самого лідерства як владних відносин і можливістю застосовувати різні підходи для виділення типів лідера.

Джерела інформації

Абашкина Е. Косолапова Ю. О теориях лидерства в современной политической психологии // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – №4.

Андреев С.С. Политический авторитет и политическое лидерство // Социально-политический журнал. – 1993. – № 1-2.

Ашин Г. Политическое лидерство: оптимальный стиль // Общественные науки и современность. – 1993. – № 2.

Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу. – М., 1982.

Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. – Ростов-на-Дону. – 1996.

Горяинов В.П. Динамика и прогнозирование рейтинга доверия политическим лидерам России // Полис. – 1997. № 4.

Кравченко А. Макиавелли: технологии эффективного лидерства // Социс. – 1993. - № 6.

Пугачев В. Субъекты политики: личность, элиты, лидерство. – М., 1991.

Трофимов М.И. Политическое лидерство // Социально-политические науки. – 1991. № 2.

3.3. Політична свідомість і ідеологія

Уясніть, що політична свідомість виникла в античності як відповідь на реальну потребу в осмисленні таких нових явищ, як держава і державна влада, що вперше виникли з розколом суспільства на антагоністичні класи. У політичній свідомості суспільства відбивається розуміння того співвідношення, що встановлюється між безпосередньою практичною діяльністю людей з одного боку, а з іншого – соціально-регламентованими умовами, в яких ця діяльність протікає. Політична свідомість навіть у рамках політології відноситься до числа міждисциплінарних, комплексних категорій, з різних точок зору досліджуваних різними напрямками всередині політичної думки.

Політична свідомість – одна з центральних категорій політології, що входить до системи її понятійних координат і позначає сприйняття суб'єктом тієї частини навколишньої його дійсності, що пов'язана з політикою і в який включений він сам, а також пов'язані з нею дії і стани. У змістовному відношенні більшість дослідників розглядає політичну свідомість як багатогранне, неоднорідне, внутрішньосуперечливе, багаторівневе утворення, що в узагальненій формі відображає ступінь знайомства суб'єкта з політикою і раціонального до неї ставлення.

Запам'ятайте, що власне політологічне вивчення політичної свідомості, в першу чергу, включає дослідження її суб'єктів-носіїв, динаміки розвитку політичної свідомості та її основних функціональних форм. З погляду суб'єкта політичної свідомості у світовій політології виділяють: 1) масову політичну свідомість; 2) групову політичну свідомість; 3) індивідуальну політичну свідомість.

Проаналізуйте динаміку і характеристики різних етапів розвитку політичної свідомості, які звичайно досліджуються на всіх доступних рівнях – масовому, груповому й індивідуальному, що дозволяє досить надійно прогнозувати й оцінювати ймовірність конкретних варіантів модифікації політичних систем у досліджуваних суспільствах.

Зверніть увагу, що основними формами існування політичної свідомості є політична психологія та ідеологія.

Політична психологія – це сукупність духовних утворень, які містять емоційно-чуттєві відчуття й уявлення людей про політичні явища і які формуються в процесі власної політичної поведінки і безпосереднього спілкування людей з інститутами влади.

Ідеологія – система поглядів і ідей, в яких виражається відношення до тієї чи іншої дійсності; погляди, інтереси, цілі, наміри, умонастрої людей, класів, партій, суб'єктів політики і влади тих чи інших епох, поколінь, суспільних рухів, мистецтва, літератури і т.д., аж до світогляду, умонастроїв і життєвих позицій носіїв тієї чи іншої ідеології.

Таким чином, найбільш загальною категорією, що характеризує суб'єктивну сторону політики, є політична свідомість. Основними формами існування політичної свідомості є політична ідеологія і психологія. Серед них особливу і зростаючу роль відіграє політична ідеологія.

Джерела інформації

Автономова Н.С. Рассудок. Разум. Рациональность. – М.: ИФРАН, 1988. С. 80-126, 167-186.

Бергсон А. Здравый смысл и классическое образование // Вопросы философии. – 1990. – №1. – С. 163-168.

Бурдые П. Социальное пространство и генезис «классов» // Вопросы социологии. – М.:Адапт, 1992. – Т.1. – №1. – С.17-37.

Давыдов Ю. Н. «Картины мира» и типы рациональности. Новые подходы к изучению социологического наследия Макса Вебера // Вопросы философии. – 1989. – №8. – С. 150-162.

Матвеева С. Консервативный либерализм в современной России // Общественные науки и современность. – 1993. – №2. – С. 5.

Матц У. Идеологии как детерминанта политики в эпоху модерна // Полис. – 1992. – №1-2. – С. 130-142.

Мигранян А. М. Плебисцитарная теория демократии Макса Вебера и современный политический процесс // Вопросы философии. – 1989. – №6. – С. 148-158.

Мурадян А. А. Двумикий Янус. Введение в политологию. – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – С. 172-205.

Пугачев В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию. – М.: Аспект Пресс, 1995. – С. 223-237.

Рормозер Р. Пути либерализма в России // Полис. – 1993. – №1. – С. 33, 34.

Современная западная философия: Словарь / Сост. В. С. Малахов, В. П. Филатов. – М.: Издательство политической литературы, 1991. – С. 55-58. – (Ст. «Вебер»)

Фукуяма С. Конец истории? // Вопросы философии. – 1990. – №3.

Шампань П. Манифестация: производство политического события // Вопросы социологии. – М.: Адапт, 1992. – Т.1. – №2. – С. 35-61.

3.4. Сучасні політичні течії

З'ясуйте, які критерії класифікацій ідеологій існують в сучасній науці. Проаналізуйте та порівняйте сучасні ідеологічні течії: лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, комунізм, фашизм та ін.

Соціал-демократія – впливова сила в робочому і демократичному русі багатьох країн. У даний час у світі нараховують більше 80 партій соціал-демократичної орієнтації з кількістю членів понад 17 млн. чол. Позиція, роль, діяльність соціал-демократичних партій у різних країнах часом мають істотні відмінності. Але їх основні ідеологічні і політичні установки, соціальна база, організаційні принципи, форми і методи діяльності багато в чому збігаються. Широка соціальна база соціал-демократії є джерелом сили і впливу цих партій, тому що дозволяє їм мати зв'язки з різними верствами населення. Але разом з тим це і джерело труднощів і протиріч у них, оскільки позиції й інтереси різних

соціальних прошарків дещо різняться. Унаслідок цього програмні документи, політичні заяви і передвиборні платформи соціал-демократів мають, як правило, компромісний характер, вони часом розпливчасті, суперечливі.

Ідеологічною основою соціал-демократії є доктрина демократичного соціалізму, основними цінностями якого проголошені: свобода, рівність, соціальна справедливість і солідарність. Вирішальною умовою утвердження соціалізму і самою його суттю соціал-демократи вважають здійснення справжньої демократії у всіх сферах життя суспільства – політичній, економічній і соціальній.

Кінцева мета, яку проголошують прихильниками цієї течії, полягає у досягненні соціальної демократії, тобто в забезпеченні всіх соціальних прав трудящих (право на працю, освіту, відпочинок, лікування, житло, соціальне забезпечення), у ліквідації усіх форм пригнічення, дискримінації, експлуатації людини людиною, в гарантії всіх умов для вільного розвитку кожної особистості як умови вільного розвитку всього суспільства.

У фокусі уваги соціал-демократії також питання модернізації виробництва з метою підвищення його ефективності і вирішення проблем зайнятості. Значне місце вона приділяє проблемі державного регулювання економіки і розвитку ринкових механізмів.

Лібералізм – у широкому значенні – це інтелектуальна і моральна установка на таку організацію громадського життя, яка побудована на визнанні політичних і економічних прав індивіда в границях, обмежених дією законів, які розуміються як узагальнення природних потреб нормальних цивілізованих людей. У цьому значенні лібералізм став домінуючим типом політичної культури Заходу. Він втілюється у структурних характеристиках і принципах функціонування найважливіших політичних інститутів і одержав специфічні прояви в основних ідейно-політичних течіях сучасного Заходу – від консерватизму до соціал-демократії.

Ідейно-моральне ядро «класичного» лібералізму утворили наступні положення:

- 1) абсолютна цінність людської особистості й споконвічна рівність усіх людей;
- 2) автономія індивідуальної волі;
- 3) сутнісна раціональність і добродієвість людини;
- 4) існування певних невідчужуваних прав людини, таких як право на життя, свободу, власність;
- 5) державотворення на основі загального консенсусу і з єдиною метою зберегти і захистити природні права людини;
- 6) договірний характер відносин між державою й індивідом;
- 7) верховенство закону як інструмента соціального контролю;
- 8) обмеження обсягу і сфер діяльності держави;
- 9) захищеність, насамперед, від державного втручання у приватне життя людини і свободу її дій (в рамках закону) у всіх сферах громадського життя;
- 10) існування вищих істин розуму, доступних зусиллям думки індивіда, що

повинні відігравати роль орієнтирів у виборі між добром і злом, порядком і анархією.

Приватна власність має значення як гарантія самостійності і достоїнства індивіда, а не як самозростаючий і самокоштовний капітал, що підкоряє собі людину.

Порівняйте сутність класичного лібералізму та неолібералізму.

Консерватизм у політиці можна трактувати як переконання і заходи для зміцнення підвалин існуючого соціального життя, стабільних державних порядків, збереження загальноприйнятих моральних звичаїв і моральних норм, підтримка авторитету і традиції.

Консерватори віддають перевагу не рівності, а свободі; на їхню думку, освіта, перш ніж розкріпачити людину, повинна її дисциплінувати. Дослідники виділяють три різновиди консервативної ідеології: традиціоналізм, лібертаризм і неоконсерватизм.

Перший ставить акцент на необхідності збереження соціальних підвалин і дотримання моральних традицій, які властиві класичному ринковому капіталізму, у чомусь – і феодалізму, з акцентом на визнанні закону і порядку «старих добрих часів». Її масовою базою в США були рухи правих євангелістів, які превалювали, а часто і визначали духовну атмосферу США на всьому протязі історії країни.

Другий різновид консерватизму як політичної теорії (філософії) – лібертаризм як крайня прихильність ідеям необмеженої волі індивіда. Його натхненники – Ф. Хайєк з його трактуванням колективізму як шляху до рабства; Дж. Роулс, що заперечував утилітарні теорії політичних зобов'язань і соціального порядку і ратував за перегляд суспільного договору з метою збереження «природних» прав індивіда; Р. Позик з його трактуванням невід'ємності цих прав і абсолютності приватної власності як ефективного бар'єра проти загального розподільництва.

Третій різновид – неоконсерватизм – найбільш цікава (не тільки в рамках консерватизму) соціально-філософська і політологічна течія. Неоконсерватизм значно зблизився з неолібералізмом по ряду найважливіших політичних і соціальних питань, чому чимало сприяла і зміна самого лібералізму (що трансформувався в неолібералізм). Неоконсерватизм сприйняв від нього ідею суспільного розвитку, історичної, соціальної і політичної активності людини, демократизації політики і соціальних відносин, значною мірою відійшов від елітарних і аристократичних поглядів на владу, порядок і традиції, став ближчим до сучасних громадських організацій і т.д.

Джерела інформації

Григорьян Б. Т. «Просвещенный» консерватизм // Вопросы философии. 1979. – № 9.

Джилас М. Настоящее и будущее социалистической идеи // Рабочий класс и современный мир. – 1990. – № 5.

Матвеева С. Консервативный либерализм в современной России // *Общественные науки и современность*. – 1993. – №2. – С. 5.

Матц У. Идеологии как детерминанта политики в эпоху модерна // *Полис*. – 1992. – №1-2. – С. 130-142.

Радугин А.А. Политология: Учебное пособие для вузов. – М.: Центр, 1998.

Рормозер Р. Пути либерализма в России // *Полис*. – 1993. – №1. – С. 33, 34.

Самуэль Г. Либерализм: опыт изложения принципов и программы современного либерализма. – М., 1906.

Хайек Ф. Дорога к рабству // *Вопросы философии*. – 1992. – № 5.

3.5. Міжнародні відносини

Ще в XVI ст. Н. Макіавеллі відзначав вплив на політичне життя держави як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Міжнародний чинник завжди відігравав важливу роль у внутріполітичних перетвореннях практично у всіх країнах. Але в умовах взаємозалежності світу, яким світове співтовариство стало зараз, значення цього чинника помітно збільшилося. Окрім того, людство стикнулося із низкою глобальних проблем, подолати які одному абсолютно неможливо. Процес осмислення міжнародних відносин між людьми, народами, державами є невід'ємною частиною політичних теорій та уявлень про політику.

Аналіз політики як складного багатогранного суспільного явища здійснюється не тільки на інституціональному та персоналізованому рівнях в середині держави, а й на рівні міждержавних відносин. Міждержавні (у дещо ширшому плані) – міжнародні відносини є об'єктом зовнішньої політики держави й одночасно тим середовищем, в якому вона відбувається. Тому в політології зовнішню політику аналізують у тісному зв'язку з міжнародними відносинами. Дослідження політики на міжнародному рівні має свої особливості, які пов'язані з характером міжнародних відносин, місцем, яке в них посідають міжнародні політичні відносини, та роллю у формуванні і функціонуванні міжнародних політичних відносин різних державних і недержавних організацій.

Іншими словами, міжнародні відносини – це відносини між державами, політичними партіями, громадсько-політичними організаціями і рухами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами політики на міжнародній арені. За такого змісту міжнародні відносини, навіть суто економічні відносини між державами, набувають актуальності у вивченні сутності політичного змісту міжнародних відносин.

Джерела інформації

Арон Р. Мир и война между нациями. – К.: «Юниверс». –2000.

Бек У. Что такое глобализация. – М.: Прогресс-Традиция. – 2001.

Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные

отношения, 1998.

Клепацкий Л. Глобализация и национальные интересы // Международная жизнь. – 2000. – №1.

Концепція національної безпеки України // Національна безпека України. – 2003. – №1.

Косолапов Н. Внешняя политика и внешнеполитический процесс субъектов международных отношений // МЭиМО. – 1999. – №3

Кочетов Э. Осознание глобального мира // МЭ и МО. - 2001. – № 5. – С.71-77.

Лебедева ММ. Мировая политика; Учебник для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2003.

Лебедева М.М. Вестфальская модель мира и особенности конфликтов на рубеже XXI века // Космополис. – 1999.

Мадиссон В.В., Шахов В.А. Політологія міжнародних відносин: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997.

Мандрагеля В. Війни (збройні конфлікти) XXI ст.: зміна базових парадигм//Людина і політика. – 2002. – №5.

Международное право: Учебник. Отв. ред Ю.М.Колосов, Э.С.Кривчикова. – М.: Международные отношения, 2000.

Михальченко М. Українська регіональна цивілізація //Політичний менеджмент. – 2003. – № 1.

Неклесса А. Внешняя политика нового мира: движение к нестационарной системе мировых связей // Pro et Contra. – Т.7. – 2002. – №4.

Политическая наука: новые направления. Часть 5. Международные отношения. – М.,1999.

Политическая наука: Формирование новой системы международных отношений на востоке Европы: Сб. науч. тр./РАН ИНИОН. Ред. и сост. Миллер А.И. – М., 2006. – 176 с.

Регионализация посткоммунистической Европы. – 2001. – № 4.

Современные международные отношения / Под ред. А.В.Торкунова. – М.: «Российская политическая энциклопедия»,1999.

Тарасюк Б. Україна після 11 вересня - зміни у зовнішній політиці. – 2002. – №7,8.

Теория международных отношений на рубеже столетий / Под ред. К.Буса и С.Смита. – М., 2002

Україна в сучасному світі. – К., 2003.

Хантигатон С. Столкновение цивилизаций // Полис. – 1994. – №1.

Цыганков П.А. Теория международных отношений. – М.,2002

Шустов В. Способна ли ООН вести войну? // Международная жизнь. – 2000. – №11. – С52-61.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ПОЛІТОЛОГІЇ

Практичне заняття 1. Сутність, місце та роль політики та політології як науки в житті суспільства

1. Політологія в системі суспільних наук. Об'єкт та предмет, методи та функції політології.
2. Призначення та роль політики в житті суспільства, її сутність та зміст.
3. Структура і функції політики.
4. Політика та інші сфери життя суспільства – діалектика взаємодії. Межі політики в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

Гаджиев К. С. Политология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: Логос, 2002. – 488 с. – С. 38-64, 45-49.

Зінчина О. Б., Клімов О. В., Крюкова А. В., Радіонова Л. О., Толстенко С. М. Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с. – С. 4-8, 28-33.

Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури. Фірма «Інкос». 2008. – 432 с. – С. 6-34.

Погорелый Д. Е. Политология: кредитно-модульный курс. – 4-е изд. – Х.: ФЛП Чиженко С. Ю., 2007. – 552 с. – С. 6-34

Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбаченка. – К.: Вид. центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 11-24.

Політологія: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.І. Панов (керівник авт. кол.), Л.М. Герасіна, В.С. Журавський та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с. – С. 12-30.

Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посібник / І.Г.Оніщенко, В. Т. Дзюбка, І. І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М.Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с. – С. 5-9.

Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 480 с. – С. 25-46.

Практичне заняття 2. Історія політичних вчень

1. Зародження знань про політику. Політико-правова думка Стародавньої Греції та Риму.
2. Західноєвропейська політична думка в Середньовіччі та епоху Відродження.
3. Політичні вчення Нового часу.
4. Держава та право у німецькій філософії.
5. Політична думка в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

- Августин А. О граде Божьем // Творения Блаженного Августина. Антология мировой философии в четырех томах. Т.1. Философия древности и средневековья. Ч. 2. – М., 1969. – С. 582-589, 592.
- Аквинский Ф. Сумма теологии // Хрестоматия по философии: Учебное пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – С.135-142.
- Антология мировой политической мысли: В 5 тт. – М., 1997.
- Аристотель. Политика // Соч.: В 4т. – Т.4. – М.,1984. – С. 455 -457, 491 - 492, 502-505, 507-510.
- Вебер М. Избранные произведения. – М., 1994.
- Гегель Г. В. Ф. Философия права. – М.,1990. – С.227-228, 279, 285.
- Гоббс Т. 4 Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Соч.: В 2т., Т. 2-М.1991 – С.129, 132-134, 144-150.
- История политических и правовых учений. Древний мир. Гл.1. – М.,1985.
- История политических и правовых учений: Учебник для вузов//Под общ. ред. В. С.Нерсесянца. – М.,2007.
- История политических и правовых учений. Домаркс. период: Учебник. Гл.2, §1, 2, 3. // Под ред. О. Э. Лейста. – М., 2006.
- Класика політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. – Київ: Тандем, 2002. – 584 с.
- Локк Дж. Два трактата о правлении // Соч. Т.3. – М.,1988. – С.263-264, 274-275, 310-316, 334-338, 340-348, 350-354.
- Макиавелли Н. Государь// Сочинения. – М., 2006. – С.45-120.
- Макиавелли Н. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия // Сочинения. – М., 2006. – С.121-195.
- Монтескье Ш.Л. О духе законов // Избр. соч. – М.,1955. – С.103, 172, 175, 178, 289-295, 294-295.
- Нерсесянц В. С. Юриспруденция: Введение в курс общественной теории права и государства. – М., 2000. – С. 282.
- Нерсесянц В. С История идей правовой государственности. – М.,2003.
- Нерсесянц В. С Философия права. Учебник для вузов. – М.,2007. – С.698.
- Платон. Государство//Собр. соч.: В 4-х тт. – М.,1994. – Т.3.
- Политология: Хрестоматия / Сост. Б. А. Исаев, А. С. Тургаев, А.Е.Хренов. – СПб.: Питер, 2006.
- Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права // Трактаты. – М., 1969. – С.155-161, 164-168, 170, 192, 200, 218-222.
- Токвиль А. Демократия в Америке. – М.,1992.

Практичне заняття 3. Політична діяльність і влада

1. Політична діяльність і політична поведінка.
2. Концепції та визначення влади.
3. Поняття ресурсів влади. Типологія ресурсів влади.
4. Суверенітет, легальність і легітимність політичної влади.

ЛІТЕРАТУРА

- Аренд Х. *Vita activa или о деятельной жизни*. – СПб. – 2000. – С.228-323.
- Бурдые П. *Социология политики*. – М.,1993.
- Бурлацкий Ф. М., Галкин А. А. *Современный Левиафан*. – М., 1985. – С. 217.
- Вебер М. *Избранные произведения*. – М.1997.
- Гаджиев К. С. *Политология: Учебник для высших учебных заведений*. – М.: Логос, 2002. – 488 с. – С. 82-98.
- Дюверже М. *Политические партии /пер. с фр.* – М., 2000. – С. 300-307.
- Зінчина О. Б., Клімов О. В., Крюкова А. В., Радіонова Л. О., Толстенко С. М. *Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей*. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с. – С. 34-47.
- Лассуел Г. *Психопатология и политика*. – М., 2000.
- Назаров М. М. *Политические ценности и политический протест*. – М.,1995.
- Погорілий Д. Є. *Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник*. – К.: Центр учб. літ. Фірма «Інкос». 2008. – 432 с. – С. 45-78.
- Погорелый Д. Е. *Политология: кредитно-модульный курс*. – 4-е изд. – Х.: ФЛП Чиженко С.Ю., 2007. – 552 с. – С. 45-78.
- Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбаченка*. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 208-218.
- Політологія: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.І. Панов (керівник авт. кол.), Л.М. Герасіна, В.С. Журавський та ін.* – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с. – С. 82-101.
- Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб.* / І.Г.Оніщенко, В. Т. Дзюбка, І. І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М.Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с. – С. 148-152.
- Пушкарева Г. В. *Политическое поведение: теоретико-методологические проблемы политического анализа*. – М.,2003. – С.82-88.
- Рудич Ф. М. *Політологія: Підручник*. – К.: Либідь, 2004. – 480 с. – С. 25-46.

Практичне заняття 4. Політична система як механізм влади

1. Поняття та моделі політичної системи (Д. Істон, К. Дойч, Г.Алмонд).
2. Структура, функції, типи політичних систем.
3. Політичні режими сучасності: демократія, тоталітаризм, авторитаризм.

ЛІТЕРАТУРА

Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор; Учебное пособие. – М., 2002. – С.69-92, 110-132

Аренд Х. Истоки тоталитаризма. – М., 1996.

Бенетон Ф. Введение в политическую науку. – М., 2002. – С.181-277, 325-358.

Гаджиев К. С. Политология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: Логос, 2002. – 488 с. – С. 145-171.

Зінчина О. Б., Клімов О. В., Крюкова А. В., Радіонова Л. О., Толстенко С. М. Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с. – С. 47-56.

Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. – К.: Центр учб. літ. Фірма «Інкос». 2008. – 432 с. – С. 91-126.

Погорелый Д. Е. Политология: кредитно-модульный курс. – 4-е изд. – Х.: ФЛП Чиженко С. Ю., 2007. – 552 с. – С. 91-126.

Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбаченка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 220-227.

Політологія: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівник авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с. – С. 101-115.

Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посібник / І.Г.Оніщенко, В. Т. Дзюбка, І. І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М.Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с. – С. 176-178.

Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 480 с. – С. 82-98.

Скинер Квентин. Свобода до либерализма. – СПб.: Изд-во Европ.ун-та. – 2006. – 120 с.

Хейвуд Э. Политология: Учебник для студентов вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С.36-49, 82-105.

Практичне заняття 5. Держава як інститут політичної системи

1. Держава: поняття і теорії походження. Ознаки і функції держави.
2. Форми державного правління і устрою.
3. Трансформація української держави: від радянського типу до демократичного і правового.
4. Правова держава і громадянське суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

Боер В. Я. Правовое государство: идея, концепция реальность. – СПб., 1994. – Гл. 3.

Гаджиев К. С. Политология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: Логос, 2002. – 488 с. – С. 99-143.

Зінчина О. Б., Клімов О. В., Крюкова А. В., Радіонова Л. О., Толстенко С. М. Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с. – С. 68-75.

Коэн Джин Л., Арато Эндрю. Гражданское общество и политическая теория. Пер. с англ. / Общ. ред. И. И. Мюрберг. – М.: Изд. «Весь мир», 2003.

Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. – К.: Центр учб. літ. Фірма «Інкос». 2008. – 432 с. – С. 130-158.

Погорельый Д. Е. Политология: кредитно-модульный курс. – 4-е изд. – Х.: ФЛП Чиженко С. Ю., 2007. – 552 с. – С. 220-237.

Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбаченка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 241-258.

Політологія: Підруч. Для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.І. Панов (керівник авт. кол.), Л.М. Герасіна, В.С. Журавський та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с. – С. 143-173.

Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / І.Г.Оніщенко, В. Т. Дзюбо, І. І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М. Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с. – С. 50-52, 179-180.

Класика політичної думка від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. – Київ: Тандем, 2002. – 584 с.

Практичне заняття 6. Політичні партії, партійні та виборчі системи

1. Сутність, ознаки та функції політичних партій.
2. Типи політичних партій і партійних систем.
3. Поняття виборчої системи. Порівняльний аналіз мажоритарної та пропорційної виборчої системи.
4. Визначення виборів, основні риси демократичних виборів.

ЛІТЕРАТУРА

Гаджиев К. С. Политология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: Логос, 2002. – 488 с. – С. 203-243.

Зінчина О. Б., Клімов О. В., Крюкова А. В., Радіонова Л. О., Толстенко С. М. Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с. – С. 76-86.

Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навч. посібник. – К.: Центр учб. літ. Фірма «Інкос». 2008. – 432 с. – С. 175-187.

Погорельый Д.Е. Политология: кредитно-модульный курс. – 4-е изд. – Х.: ФЛП Чиженко С. Ю., 2007. – 552 с. – С. 238-257.

Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За

ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбаченка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 269-284.

Політологія: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.І. Панов (керівник авт. кол.), Л.М. Герасіна, В.С. Журавський та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с. – С. 279-301.

Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / І.Г.Оніщенко, В. Т. Дзюбко, І. І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М.Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с. – С. 204-208.

Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 480 с. – С. 156-160.

Класика політичної думка від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. – Київ: Тандем, 2002. – 584 с.

Практичне заняття 7. Політична культура та політична соціалізація

1. Поняття та основні підходи до визначення політичної культури. Структурні компоненти та функції політичної культури.

2. Типологія політичної культури (Г. Алмонд, С. Верба та ін.).

3. Політична соціалізація: сутність та специфіка.

4. Політичне лідерство: природа та концепції. Класифікація політичних лідерів

ЛІТЕРАТУРА

Гаджиев К. С. Политология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: Логос, 2002. – 488 с. – С. 312-346.

Зінчина О. Б., Клімов О. В., Крюкова А. В., Радіонова Л. О., Толстенко С. М. Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с. – С. 87-105.

Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навч. посібник. – К.: Центр учб. літ. Фірма «Інкос». 2008. – 432 с. – С. 62-75, 192-230.

Погорелый Д. Е. Политология: кредитно-модульный курс. – 4-е изд. – Х.: ФЛП Чиженко С. Ю., 2007. – 552 с. – С. 274-306.

Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбаченка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 308-317.

Політологія: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівник авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с. – С. 222-257, 337-354.

Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / І.Г.Оніщенко, В. Т. Дзюбко, І. І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М.Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с. – С. 68-69, 93-96, 171-173.

Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 480 с. – С. 171-176, 189-193.

**Практичне заняття 8. Політична свідомість та ідеологія.
Сучасні політичні течії**

1. Політична свідомість в контексті політологічного дослідження.
2. Поняття політичної ідеології, її місце в суспільстві. Рівні та функції ідеології.
3. Лібералізм та консерватизм.
4. Основні базові характеристики сучасної соціал-демократії.

ЛІТЕРАТУРА

Гаджиев К. С. Политология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: Логос, 2002. – 488 с. – С. 312-346, 403-441.

Зінчина О. Б., Клімов О. В., Крюкова А. В., Радіонова Л. О., Толстенко С. М. Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с. – С. 105-109, 110-119.

Погорелый Д. Е. Политология: кредитно-модульный курс. – 4-е изд. – Х.: ФЛП Чиженко С. Ю., 2007. – 552 с. – С. 274-306.

Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. – К.: Центр учб. літ. Фірма «Інкос». 2008. – 432 с. – С. 192-230.

Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбаченка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 310-317.

Політологія: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівник авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с. – С. 301-354.

Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / І.Г.Оніщенко, В. Т. Дзюбка, І. І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М.Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с. – С. 68-69, 93-100.

Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 480 с. – С. 195-196, 368-382.

Практичне заняття 9. Міжнародні відносини

1. Поняття міжнародних відносин, світової політики, зовнішньої політики.
2. Міжнародні організації: історія виникнення та сучасний стан.
3. Глобалізація.

ЛІТЕРАТУРА

Гаджиев К. С. Политология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: Логос, 2002. – 488 с. – С. 312-346.

Зінчина О. Б., Клімов О. В., Крюкова А. В., Радіонова Л. О., Толстенко С. М. Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с. – С. 110-119.

Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури. Фірма «Інкос». 2008. – 432 с. – С. 192-230.

Погорелый Д. Е. Политология: кредитно-модульный курс. – 4-е изд. – Х.: ФЛП Чиженко С. Ю., 2007. – 552 с. – С. 274-306.

Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбаченка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 308-317.

Політологія: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівник авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с. – С. 337-354.

Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / І.Г.Оніщенко, В. Т. Дзюбко, І. І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М.Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с. – С. 68-69, 93-96.

Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 480 с. – С. 368-382.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

До теми 1.1. Сутність, місце і роль політики і політології як науки в житті суспільства

1. Виникнення та зміст політичного знання.
2. Наведіть поширені визначення політики.
3. Які науки вивчають політику?
4. Дайте визначення політології.
5. Що є об'єктом та предметом політології?
6. Сформулюйте об'єкт та предмет політології.
7. Назвіть основні політологічні дисципліни (напрями в політології).
8. Назвіть основні категорії (терміни), які входять до понятійного апарату політології.
9. Які методи застосовує політологія?
10. Назвіть функції політології як науки та як учбової дисципліни.

До теми 1.2. Історія світової політичної думки

1. Доведіть, що Платон і Аристотель ставлять свободу окремої людини нижче свободи держави.
2. Прочитайте твір Н. Макіавеллі «Государ». Чи дійсно автора можна звинуватити в «макіавеллізмі»?
3. Поясніть, яку роль в основах політики, держави і права грає розум в концепціях філософів Нового часу.
4. У чому, на вашу думку, полягає відмінність між ліберальною і радикально-демократичною концепціями політики?
5. Поясніть, як співвідносяться кантівська концепція моральної автономії індивіда та ідея свободи.
6. Чому, на Ваш погляд, Гегель вважав, що будь-яка людина повинна бути компетентною з питань права?
7. Кому з вивчених вами політичних філософів міг би належати наступний вислів: «Я стверджую, що суверенітет, будучи тільки здійсненням загальної волі, не може ніколи відчужуватися і що суверен, будучи не чим іншим, як колективною істотою, може бути представлений тільки самим собою; влада може, звичайно, передаватися, але не воля»?
8. Як співвідносяться кантівська концепція моральної автономії індивіда і ідея свободи?

1.3. Політика як соціальне явище

1. Дайте визначення політики.
2. Які можливості політичного впливу Ви знаєте?
3. Яка відмінність між первинними та вторинними суб'єктами політики?
4. Назвіть первинні та вторинні суб'єкти політики.
5. Держава – це первинний чи вторинний суб'єкт політики?
6. Що означає вираз «політичне рішення», «політичне призначення»?
7. Які Ви знаєте критерії для виділення структурних компонентів

політики? Перелічить структурні елементи політики.

8. Які функції політики Ви вважаєте основними? Що передбачає інтегративна функція політики?

9. Як співвідносяться економічна та політична сфери життя суспільства?

10. Як співвідносяться політична та соціальна сфери?

11. Як співвідносяться політична та духовна сфери?

До теми 1.4. Політична влада

1. Проаналізуйте існуючі підходи до визначення влади.

2. Сформулюйте ознаки політичної влади.

3. Відомо, що влада ґрунтується на: а) авторитеті; б) примусі; в) прямому насильстві. Доповніть цей список.

4. Чи завжди легітимна влада буває ефективною, тобто оперативно і успішно вирішує назрілі в суспільстві проблеми, задовольняє інтереси і потреби широких верств населення?

5. Як розумів легітимне панування М. Вебер?

6. Які «ідеальні типи» легітимного панування виділяв М. Вебер? Які ще Ви знаєте?

7. Що включають в поняття «ресурси влади»? Які класифікації ресурсів влади існують у сучасній науці?

8. Що розуміється під політичною владою в правовій державі?

9. Для підтримки правопорядку влада має право використовувати насильство і примушення. Як це співвідноситься з легітимністю?

10. Охарактеризуйте основні риси політичної влади.

11. Обґрунтуйте необхідність розділення гілок влади.

12. Дайте характеристику соціально-політичному процесу.

До теми 2.1. Політична система суспільства та її інститути

1. Які особливості політичної системи суспільства роблять її такою, що головує в комплексі інших суспільних систем?

2. Коли і ким створюється модель політичної системи?

3. Назвіть основні підсистеми політичної системи суспільства. Яка їх роль у розвитку даної системи?

4. Назвіть основні критерії оцінки рівня розвитку різних політичних систем суспільства.

5. Яке значення має поняття «структура» в теорії політичної системи?

6. Яке значення має поняття «функція» в теорії політичної системи?

7. Які структури виконують комунікативну функцію (тобто пов'язують суспільство з урядом)?

8. Як Ви розумієте функцію артикуляції інтересів; функцію агрегації інтересів; функцію комунікації?

9. Які структури виконують кожен з названих функцій?

10. Чи означає наявність стабільності політичної системи відсутність її розвитку? Аргументуйте свою думку.

11. Які типи політичних систем Ви знаєте? Наведіть приклади.

2.2. Політичні режими сучасності

До теми 2.3. Держава як базовий інститут політичної системи

1. Дайте визначення держави.
2. Визначте місце і роль держави в політичному житті та в політичній системі суспільства.
3. Які Ви знаєте теорії походження держави?
4. Назвіть основні ознаки та функції держави.
5. Дайте характеристику форми державного правління.
6. Визначте основні форми державного устрою.
7. Назвіть основні принципи правової держави.
8. Охарактеризуйте принцип розділення влади в правовій державі.
9. Що таке громадянське суспільство?

2.4. Політичні партії і виборчі системи

1. Чим відрізняється партія від суспільної організації або суспільного руху?
2. Які риси партії як громадського об'єднання Ви знаєте?
3. Які етапи партогенезу (становлення партії) Ви можете назвати?
4. Перелічіть функції політичної партії.
5. Що передбачає реалізація ідеологічної функції; організаційної функції; політичних функцій партії?
6. Назвіть основні критерії для типологізації політичних партій.
7. Які типи партій Ви знаєте?
8. Що таке кадрова та масова партія?
9. Які існують партійні системи?
10. Назвіть основні риси демократичних виборів.
11. Що таке «альтернативні вибори»?
12. Як Ви розумієте вираз «прозорі», «справедливі» вибори?
13. Які види мажоритарної виборчої системи ви знаєте?
14. Чим відрізняються мажоритарні системи абсолютної та відносної більшості? При якій з них потрібен другий тур?
15. Основний принцип пропорційної системи.
16. Що означає вираз «відсотковий бар'єр»?
17. Що таке партійні списки?
18. Що таке змішана виборча система?

До теми 3.1. Політична культура і політична соціалізація

1. Визначте сутність політичної культури.
2. Назвіть функції і структуру політичної культури.
3. Дайте типологію політичної культури.
4. Які основні концепції політичної культури Ви знаєте?
5. Назвіть характерні риси і особливості політичної культури українського суспільства.
6. Основні концепції політичної соціалізації.
7. Основні типи політичної соціалізації.

8. Яку роль відіграють політична культура суспільства і система політичної соціалізації у формуванні політичних поглядів і орієнтації молоді?

9. Через які причини і чинники у людей виникають різні політичні орієнтації?

10. Якою Ви уявляєте оптимальну систему політичної соціалізації?

11. Чим відрізняється політична культура суспільства від загальної культури людства?

До теми 3.2. Політичне лідерство

1. Основні підходи до визначення політичного лідерства.

2. Визначення політичного лідера.

3. Основні теорії політичного лідерства.

4. Класифікації політичного лідерства.

5. Основні функції політичного лідера.

6. Збірні образи політичного лідерства М. Дж. Херманна.

7. Порівняйте ситуаційну і психологічну теорії політичного лідерства.

8. Порівняйте теорію послідовників та теорію рис політичного лідерства.

9. Загальні тенденції розвитку політичного лідерства.

10. Умови недопущення деспотизму та культу особистості.

До теми 3.3. Політична свідомість і ідеологія

1. Що таке політична ідеологія? Дайте визначення і розкрийте місце і роль ідеології в суспільній свідомості.

2. Чим відрізняється політична ідеологія від політичної теорії?

3. Яке співвідношення між політикою та ідеологією?

4. Розкрийте структуру політичної ідеології.

5. Які функції виконує політична ідеологія?

6. Назвіть основні типи політичної ідеології.

7. Які критерії типологізації політичної ідеології Ви знаєте?

8. Що таке лібералізм? Які його витоки?

9. Назвіть учених, які своїми дослідженнями внесли істотний внесок в розробку ліберального світогляду.

10. Що таке класичний лібералізм.

11. В якому співвідношенні знаходяться лібералізм і демократія?

12. Що таке новий лібералізм і в чому його відмінність від класичного?

13. Назвіть представників концепції нового лібералізму.

14. Які позиції має лібералізм із соціально-економічних питань?

15. Як трактують ліберали проблеми держави, влади і демократії?

16. Як розв'язуються в лібералізмі проблеми свободи, рівності і справедливості?

17. Назвіть найважливіші істотні характеристики консерватизму.

18. Назвіть основний перебіг сучасного консерватизму. Перерахуйте відмінності і схожість між ними.

19. Що таке соціал-демократія? Які її ідейно-теоретичні витоки?

20. Яке місце займає соціал-демократія в ідейно-політичному спектрі сучасного світу?

21. У чому відмінність соціал-демократизму від лібералізму і консерватизму?

22. Дайте характеристику марксистської ідеологічної течії.

23. Які соціальні прошарки, групи і класи виражає і захищає марксизм і чому?

3.5. Міжнародні відносини

1. Визначте зміст і співвідношення термінів «світова політика», «міжнародні відносини», «міжнародна політика» та «зовнішня політика».

2. Визначте зв'язок зовнішньої та внутрішньої політики держав у сучасному світі.

3. Сформулюйте зміст і принципи міжнародної політики.

4. Що таке геополітика? Визначте історичні передумови розвитку геополітичної теорії.

5. Які міжнародні організації Ви знаєте?

6. Що таке глобалізація?

7. Назвіть ознаки регіоналізації.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Аболіціонізм (від лат. «abolitio» – скасування, знищення) – суспільний рух, налаштований на припинення дії певного закону, на відміну або скасування якогось урядового рішення, на усунення когось з керівної державної посади.

Абсентеїзм (від лат. «absentia» – відсутність) – ухилення виборців від участі в голосуванні на виборах до парламенту, президента, місцевих органів влади і т. ін. Основними причинами А. є аполітичність громадян, індиферентне ставлення до політики, втрата довіри до неї, низький рівень політичної компетентності виборців, невпевненість громадян у правильності свого вибору.

Абсолютизм (від лат. «absolutus» – безумовний) – необмежена монархія, форма державного правління, за якої політична влада повністю належить одній особі – монархові, та для якої характерний найвищий ступінь централізації державної влади.

Автократія (грец. «autokrateia» – самовладдя) – система управління суспільством чи державою, за якої одній особі належить виключна й необмежена верховна влада.

Автономія (грец. «auto» – сам, і «nomos» – закон) – форма самоуправління частини території унітарної, а іноді й федеративної держави, наділена самостійністю у вирішенні питань місцевого значення в межах, які установлені центральною владою. Населення автономної одиниці часто користується ширшими правами, ніж населення адміністративно-територіальних одиниць.

Авторитаризм (від лат. «autoritas» – вплив, влада) – антидемократична та антиправова концепція і практика здійснення влади; політичний режим, за якого влада одноосібного правителя чи правлячої групи осіб не обмежується правом, представницькими інститутами і системою поділу влади. А. є антиподом демократії, оскільки він не визнає народ верховним джерелом влади, а також вільні конкурентні вибори вищих органів держави.

Агітація (від лат. «agitatio» – приведення в рух, спонування) – поширення політичних ідей та гасел з метою впливу на суспільну свідомість і настрої народних мас, спонування їх до цілеспрямованої активності, політичних дій; один із поширених засобів політичної боротьби.

Агресія (від лат. «aggressio» – напад) – несумісне з Уставом ООН пряме чи опосередковане застосування сили однією державою (чи групою держав) проти іншої, яке має на меті захоплення території, скасування або обмеження державної незалежності, насильницьке підкорення її населення.

Адміністративно-територіальний устрій (А.-т. у.) – певний спосіб територіального улаштування держави, утворення й діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. А.-т. у. будь-якої держави – це поділ її території на певні частини – краї, області, провінції, землі, штати, департаменти, губернії, волості, повіти, райони, кантони тощо. Він зумовлений соціальною природою держави, традиціями історичного розвитку, завданнями

й цілями панівного режиму.

Адміністрація – сукупність розпорядчих органів державного управління, виконавчої влади (уряд, відомчі установи, виконавчі комітети, апарат президента, губернатора тощо), діяльність яких визначена законом чи конституцією країни.

Анархізм (від грец. «anarchia» – безвладдя) – ідейно-теоретична й суспільно-політична теорія, в основу якої покладене заперечення інституційного, насамперед державного, управління суспільством.

Апатриди (від грец «а» – заперечення і «patris» – батьківщина) – особи, які не мають громадянства й підданства жодної держави, проте мусять дотримуватися законів тієї країни, в якій вони зараз перебувають. А., як правило, позбавлені виборчих прав.

Аристократія (грец. aristokratos – влада найкращих, найзнатніших) – форма правління, за якої державна влада належить привілейованій меншості; вищій, привілейований стан (група) певного суспільства, що володіє особливими правами чи можливостями.

Багатопартійна система (Б. с.) – цілісне утворення, що формується всередині політичної системи суспільства на основі усталених зв'язків між політичними партіями, які відрізняються програмними настановами, тактикою, внутрішньою структурою. Б. с. є одним із критеріїв розвиненої політичної системи суспільства та її атрибутів; існує лише в демократичних країнах із чітким правовим регулюванням соціально-політичного життя та наявністю громадянського суспільства.

Безпека національна – сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які забезпечують стабільний розвиток суспільства, захист кордонів од внутрішніх і зовнішніх загроз, стійкість до несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливів.

Біженці – особи, які залишили країну, в якій вони постійно проживали (були громадянами), внаслідок переслідувань, військових дій чи інших надзвичайних обставин.

Більшість – кількісне переважання прихильників якоїсь ідеї чи рішення над їхніми противниками. Розрізняють Б. відносну – хоча б на один голос більше від суперника чи альтернативної пропозиції; абсолютну – коли на користь якогось рішення віддали свої голоси 50% голосуючих плюс ще хоча б один; кваліфіковану (конституційну), яка може дорівнювати двом третинам або навіть трьом чвертям усього складу тих, хто приймає рішення або здійснює обрання.

Біпатриди (від грец. bi – два і patris – батьківщина) – особи, які одночасно мають громадянство двох або більше держав.

Блок політичний (від англ. block – угода, союз) – об'єднання, союз політичних партій, громадських організацій, груп людей задля узгоджених дій, досягнення спільних, насамперед політичних цілей.

Боротьба політична – явище політичного життя, в основі якого лежить зіткнення інтересів різних політичних сил, кожна з яких прагне досягти певної

політичної мети.

Бюрократія (франц. *bureaucratie*, букв. – панування канцелярії, від *bureau* – бюро, канцелярія та грец. *kratos* – влада) – вищий, привілейований прошарок чиновників-адміністраторів у державі; ієрархічно організована система управління державою чи суспільством із допомогою особливого апарату, наділеного специфічними функціями та привілеями.

Вето – передбачений конституціями деяких країн акт, завдяки якому глава держави або верхня палата парламенту можуть призупинити впровадження законів або рішень, які прийняті парламентом чи його нижньою палатою.

Вибори – процедура обрання або висунення певних осіб способом відкритого чи закритого (таємного) голосування; найбільш поширений механізм створення органів та інститутів влади.

Виконавча влада – одна з трьох гілок державної влади, яка організовує та спрямовує внутрішню й зовнішню діяльність держави, забезпечує здійснення втіленої в законах волі суспільства, охорону прав і свобод людини.

Відповідальність політична – різновид соціальної відповідальності, що означає морально-психологічну настанову суб'єктів політики, засновану на глибокому розумінні сенсу й наслідків політичної діяльності.

Віче – народне зібрання, форма громадського волевиявлення часів Київської Русі. Існувала поряд із владою князя і була безпосереднім продовженням родоплемінних порядків, коли всі члени роду брали участь у вирішенні спільних справ.

Влада – здатність, право й можливість розпоряджатися ким-небудь або чим-небудь, а також чинити вирішальний вплив на долю, поведінку та діяльність людей з допомогою різноманітних засобів (права, авторитету, волі, примусу та ін.); політичне панування над людьми; система державних органів; особи, органи, наділені владно-державними та адміністративними повноваженнями.

Внутрішня політика – діяльність державних органів, установ, правлячих партій, спрямована на узгодження інтересів окремих верств населення країни, на певне їх підпорядкування та можливе за конкретних умов задоволення, на збереження існуючого стану в суспільстві або на цілеспрямоване його перетворення, на забезпечення цілісності, взаємозв'язку і взаємодії окремих сфер суспільства.

Волюнтаризм (від лат. «*voluntas*» – залежний від волі) – позиція суб'єкта політики, згідно з якою головним чинником досягнення поставленої мети є воля, особисті устремління й політичні наміри.

Геноцид (від грец. «*genos*» – рід і «*caedere*» – вбиваю) – здійснювані властями масові вбивства, переслідування, гоніння певних національних, етнічних, расових, соціальних, культурних, релігійних та інших груп, здійснювані за принципом колективної відповідальності, коли винними у

чомусь вважаються всі члени певної верстви, з якої, ймовірно, хтось вчинив злочин.

Геополітика (від грец. «geo» – земля і «politike» – політика) – політологічна концепція, що вбачає в політиці якоїсь держави визначальну роль географічних чинників (просторове розташування країни, клімат, розмір території, кількість населення, наявність природних ресурсів та ін.).

Герб державний – відмітний знак держави, офіційно прийнята емблема, виконана за законами геральдики й зображувана на прапорах, монетах, печатках, офіційних паперах тощо.

Гімн державний – урочиста пісня, офіційно визначена як символ державної єдності.

Глава держави – державна посада, інституція, якій належить чільне місце в системі органів державної влади, яка уособлює єдність нації, символізує державу, покликана гарантувати її цілісність, бути чинником гармонійної та ефективної взаємодії «гілок» державної влади між собою.

Глава уряду – керівник виконавчої влади в державі (прем'єр-міністр, канцлер, голова ради міністрів тощо), ключова, чільна фігура в системі державного врядування, громадського адміністрування.

Гласність – один з найважливіших принципів демократизму, який полягає у невід'ємному праві кожного громадянина на отримання повної й вірогідної інформації з будь-якого питання громадського життя, що не становить державної чи військової таємниці.

Глобалізація (від франц. «global» – загальний, всесвітній) – процес посилення взаємозв'язку світу, що характеризується розширенням взаємовпливу різних країн і народів на основі сучасних інформаційних технологій. Г. – процес інтенсифікації економічних, фінансових, політичних, військових, культурних, ідеологічних зв'язків і залежностей між співтовариствами, що веде до уніфікації світу у всіх сферах, появи соціальних зв'язків, солідарності й ідентичності в наднаціональному масштабі.

Глобалізм (від франц. «global» – загальний, всесвітній) – політична практика, яка зорієнтована на розв'язання локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням їх наслідків для світових процесів.

Голосування – безпосередній акт волевиявлення громадян під час виборів. Складається з ідентифікації (засвідчення особи) виборця, отримання бюлетеня і власне голосування.

Громадські організації та рухи – добровільні масові об'єднання громадян, що виникають унаслідок їхнього вільного волевиявлення на основі спільних інтересів і завдань.

Громадянство – формально зафіксований правовий зв'язок особи з державою, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках.

Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей, яке, будучи незалежним від держави, спільно з нею формує розвинені правові

відносини, взаємодіє заради спільного блага.

Група тиску – суспільно-політичне об'єднання, яке прагне задоволення власних інтересів через вплив на державну владу або політичні партії. Від партії Г. т. відрізняється тим, що вона безпосередньо не бореться за владу, не бере участі в керівництві та управлінні державою.

Декларація (від лат. «deklaro» – заявляю, оповіщаю) – офіційне проголошення державою, політичною партією, міжнародними, міждержавними організаціями головних принципів їхньої діяльності, програмних позицій, повідомлення про суттєву, принципову зміну в їхньому статусі.

Делегат (від лат. «delegatio» – посланець) – обраний або призначений представник спільноти, громадсько-політичної організації, який наділений повноваженнями приймати авторитетні рішення, здійснювати, репрезентувати й захищати їхні інтереси на переговорах, нарадах, з'їздах тощо.

Демагогія – форма свідомого введення в оману широких мас, спекуляція на реальних труднощах і проблемах, потребах і сподіваннях людей з метою досягнення політичного успіху.

Демократія (грец. «demos» – народ і «kratos» – влада) – форма політичного та економічного устрою суспільства, заснована на визнанні народу основним джерелом влади; тип держави, яка декларує і втілює на практиці принципи народовладдя, права і свободи громадян, можливості для діяльності різних політичних сил, контроль за діями органів влади.

Депортація (від лат. «deportatio» – вивезення) – вигнання, заслання, висилка; примусове переселення особи, групи осіб чи народу за межі держави або певного регіону.

Депутат (від лат. «deputatos» – визначений, посланий) – особа, уповноважена колективом для виконання якихось відповідальних завдань, доручень, виступів від його імені, для репрезентування й відстоювання його інтересів.

Держава – базовий інститут політичної системи та політичної організації суспільства, який створюють для забезпечення життєдіяльності суспільства в цілому і здійснення політичної влади домінуючою частиною населення в соціально неоднорідному суспільстві з метою збереження його цілісності, безпечного існування, задоволення загальносоціальних потреб.

Деспотизм (від грец. «despoteia» – необмежена влада) – система державного устрою, необмежена монархія, яку характеризують абсолютне свавілля влади та безправ'я підданих; самовладдя, жорстоке придушення волевиявлення народу.

Диктатура (лат. «dictatura» – необмежена влада) – нічим не обмежена влада особи, класу чи іншої соціальної групи в державі, регіоні, що спирається на силу, а також відповідний політичний режим (скажімо, Д. пролетаріату); тимчасовий авторитарний режим, що вводиться на строк дії надзвичайних обставин для вжиття рішучих заходів, які спрямовані на виведення країни з кризового стану (приміром, Д. генерала Піночета в Чилі).

Дисидент (від лат. «dissidens» – незгідний) – людина, що перебуває в морально-політичній опозиції до влади, домінуючих у державі ідей та цінностей. Явище Д. та дисидентського руху характерне для держав з тоталітарними та авторитарними режимами.

Дискримінація (від лат. «discriminatio» – розрізнення, розділення) – свідоме обмеження свободи діяльності учасників політичного процесу; часткове чи повне, тимчасове чи постійне позбавлення тих чи інших учасників політичного життя їхніх конституційних та інших прав і свобод.

Егалітаризм (від франц. «egalite» – рівність) – теорія, що обстоює пріоритет рівності як принцип організації суспільства.

Екстремізм (від лат. «extremis» – крайній) – в ідеології й політиці схильність до крайніх поглядів і способів досягнення певних цілей. Екстремісти виступають проти існуючих громадських структур та інститутів, намагаючись підірвати їхню стабільність, розхитати й ліквідувати їх силою заради своїх групових цілей.

Електорат (від лат. «elector» – виборець) – громадяни, які мають право голосу для участі в політичних виборах. Рішення й настрої Е. визначають склад виборних органів влади, впливають на позиції політичних лідерів і партій.

Еліта політична (від франц. «elite» – краще, добірне) – меншість суспільства, що являє собою достатньо самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену видатними психологічними, соціальними й політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні та здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або здійсненням впливу на неї.

Еміграція (від лат. «emigro» – виселення, переселення) – переселення з батьківщини в іншу країну, а також тривале перебування громадян за межами батьківщини внаслідок такого переселення.

Етатизм (від франц. «etat» – держава) – поширення активності та впливу держави на соціально-політичне життя із застосуванням централізації, бюрократизації та концентрації політичної влади.

Етнос (від грец. «ethnos» – народ, плем'я) – позачасова, поза-територіальна, позадержавна спільнота людей, об'єднаних спільним походженням, культурою, мовою, історією, традиціями і звичаями, самосвідомістю та етнонімом (назвою).

Заколот – таємна змова вузького кола осіб з метою здійснення збройного повалення існуючої влади або примушення її прийняти потрібне рішення.

Закон – нормативно-правовий акт, який приймають з ключових питань суспільного, державного життя і має вищу юридичну силу.

Законодавча влада – одна з трьох гілок єдиної, але поділеної функціонально державної влади, сутність якої полягає у здатності держави здійснювати свою волю, впливати на діяльність і поведінку людей та їх об'єднань за допомогою законів, правових актів, рішень, що їх приймають

представницькі органи влади.

Засоби масової інформації – періодичні друковані видання та інші форми розповсюдження інформації, спрямовані на охоплення необмеженого кола осіб, соціальних груп, держав з метою оперативного інформування їх про події і явища у світі, конкретній країні, певному регіоні, зорієнтовані на виконання специфічних функцій (контролю, спостереження, соціалізації, розвитку культури населення та ін.).

Зовнішня політика – загальний курс держави в міжнародних справах, який регулює взаємовідносини з іншими державами та міжнародними організаціями у відповідності з потребами, цілями і принципами її внутрішньої політики.

Зрілість політична – рівень розвитку особистості, що характеризує ступінь і повноту оволодіння нею досвідом політичних відносин.

Ідеологія (від грец. «idea» – поняття і «logos» – учення) – система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відображає інтереси, світогляд, ідеали, умонастрій людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики.

Імперія (від лат. «imperium» – влада, панування) – велика держава, що складається з метрополії та підпорядкованих центральній владі держав, народів, які примусово інтегровані до єдиної системи політичних, економічних, соціальних та культурних взаємозв'язків. І. виникають унаслідок загарбання територій, колонізації, експансії, інших форм розширення впливу наддержави.

Імпічмент (англ. «impeachment» – звинувачення) – особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну одержаних ними внаслідок виборів повноважень.

Інаугурація (від лат. «inauguro» – присвячую) – урочиста церемонія вступу на посаду глави держави. Процедура І. передбачає публічне виголошення новим главою держави клятви та програмної промови.

Істеблішмент (від англ. «establishment» – установа) – правляча еліта, керівні кола якоїсь країни.

Кворум (від лат. «quorum praesentia sufficit» – чиеї присутності достатньо) – встановлена правилами процедури, регламентом якогось органу чи установи найменша кількість учасників зборів, засідань керівних та представницьких органів, конференцій, з'їздів тощо, яка є необхідною й достатньою для того, щоб почати роботу форуму, колективного органу або прийняти правомочне рішення на ньому.

Компроміс (від лат. «compromissum» – угода, згода) – згода, порозуміння з політичним противником, досягнуті шляхом взаємних поступок.

Консенсус (лат. «consensus» – згода, однастайність) – згода між суб'єктами політики з певних питань, на основі базових цінностей і норм, спільних для всіх основних соціальних та політичних груп суспільства;

прийняття рішень без голосування за виявленням всезагальної згоди.

Консерватизм (від лат. «conservo» – зберігаю, охороняю) – політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, що орієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Конституціоналізм – теорія і практика обмеження всевладдя держави з допомогою права, основні норми якого відображені в конституції.

Конституція (від лат. «constitutio» – устрій, установлення) – основний закон держави, що закріплює суспільний і державний устрій, порядок утворення, принципи організації та діяльності державних органів, виборчу систему, основні права та обов'язки громадян.

Конфедерація (від лат. «confederatio» – спілка, об'єднання) – союз суверенних держав, які, зберігаючи свою незалежність, об'єднуються на певний час задля досягнення певних спільних цілей.

Конфлікт політичний (від лат. conflictus – зіткнення) – зіткнення, протиборство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані, насамперед, з боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами розвитку суспільства.

Конформізм (від лат. «conformis» – подібний, відповідний) – пристосовництво, пасивне беззаперечне прийняття існуючих порядків, пануючих ідей і цінностей, стандартів поведінки, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами.

Корупція (від лат. «corruptio» – підкуп, занепад) – підкупність, продажність, хабарництво державних посадових осіб, політичних і громадських діячів, урядовців та високопоставлених чиновників.

Криза політична (від грец. «krisis» – завершення, злам) – тимчасове призупинення чи припинення функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи; значне поглиблення й загострення наявних політичних конфліктів, політичної напруженості.

Культ особи (від лат. «cultus» – шанування, поклоніння) – єдиновладдя тоталітарного типу, часто релігійного характеру, що означає раболіпство, сліпе поклоніння «божеству».

Легітимність (від лат. «legitimus» – законний, правомірний) – здатність політичного режиму досягати суспільного визнання й виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

Лібералізм (від лат. «liberalis» – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва і демократичних свобод.

Лідер політичний (від англ. «lead» – вести, керувати, схилити до чогось) – глава, керівник держави, партії, громадсько-політичної організації, руху, якоїсь громади тощо; популярний і впливовий учасник суспільного життя, який

визначально впливає на нього, консолідує зусилля людей для досягнення якоїсь спільної мети.

Лобізм (від англ. «lobby» – кулуари) – діяльність соціальних груп, які обстоюють свої особливі політичні інтереси; групи тиску на органи законодавчої та виконавчої влади.

Макіавеллізм – різновид політичної поведінки, що виправдовує будь-які засоби (в тому числі й віроломні, жорстокі) заради досягнення поставленої мети. Термін пов'язаний з ім'ям італійського політичного діяча й мислителя Н. Макіавеллі.

Міжнародна політика – система економічних, правових, дипломатичних, ідеологічних, військових, культурних та ін. зв'язків і відносин між народами, державами й групами держав, провідними соціальними, економічними та політичними силами й організаціями, що діють на світовій арені.

Міжнародні організації – об'єднання держав, національних громадських організацій та індивідуальних членів з метою вирішення питань регіонального або глобального характеру, відвернення та врегулювання військових конфліктів.

Місцеве самоврядування – політико-правовий інститут, у межах якого здійснюється управління місцевими справами в низових адміністративно-територіальних одиницях (громадах) через самоорганізацію місцевих жителів, за згодою і при підтримці держави.

Модернізація політична (від франц. «modern» – новітній, сучасний) – закономірна тенденція функціонування й розвитку політичної системи відповідно до реалій та вимог часу; процес трансформації суспільства, що супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та поглибленням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених.

Монархія (грец. «monarchia» – єдиновладдя, єдинодержавність) – форма державного правління, за якої верховна влада повністю або частково зосереджена в руках однієї особи – глави держави, як правило, спадкоємного правителя, монарха. Розрізняють необмежену (абсолютну) монархію та обмежену (конституційну), за якої влада монарха обмежена парламентом.

Народ – історично змінна спільність соціальних груп, яка включає в себе на різних етапах історії класи і прошарки, що беруть участь у вирішенні проблем суспільного розвитку; все населення певного політико-географічного середовища (країни).

Національне питання – сукупність політичних, економічних, правових, культурницьких, освітніх та інших проблем, що проявляються у процесі внутрішнього та міждержавного спілкування націй, народностей.

Нація (від лат. «natio» – народ) – історична спільність людей, що складається у процесі формування спільності території, економічних зв'язків, літературної мови, етнічних особливостей культури й характеру.

Номенклатура (від лат. «nomen» – ім'я) – коло посадових осіб,

призначення та затвердження яких відноситься до компетенції вищестоящих органів.

Однопартійна система – неконкурентний тип партійної системи, що складається з представників або членів однієї політичної партії. Існувала в СРСР, деяких інших соціалістичних країнах. На сучасному етапі поширена в постколоніальних країнах, де поки що не сформувалися сучасна розвинена соціальна структура і відповідний їй політичний плюралізм.

Олігархія (грец. «oligarchia» – влада небагатьох) – політичне та економічне панування, влада, правління невеликої групи людей, а також сама правляча група. Термін було запроваджено Платоном і Аристотелем у V – IV ст. до н. е. для позначення однієї з найгірших, на їхню думку, форм правління, коли «владарюють багаті, а бідні не беруть участі в правлінні». Розрізняють О. аристократичну і фінансову.

Опозиція (від лат. «oppositio» – протиставлення) – протидія, опір певній політиці, політичній лінії, політичній дії; організація, партія, група, особа, які виступають проти панівної думки, уряду, системи влади, конституції, політичної системи в цілому.

Охлократія (від грец. «ochlos» – натовп і «kratos» – влада) – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, «маси»; один із способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

Парламент (від лат. «parler» – говорити, розмовляти) – найвищий законодавчий і представницький орган влади в державі з республіканською формою правління, який обирається населенням.

Партія політична (від лат. «partis» – частина, група, відділ) – добровільне об'єднання людей, які прагнуть домогтися здійснення ідей, що їх вони поділяють, задоволення спільних інтересів; організована певним способом частина якоїсь соціальної верстви, класу, покликана висловлювати й захищати інтереси цієї спільноти, домагатися їх дотримання й виконання.

Патерналізм (від лат. «pater» – батько) – політична доктрина й практика, які виходять із припущення про те, що народ безпосередньо потребує батьківської уваги, турботи й піклування з боку влади, що громадяни, мов неповнолітні діти, без підтримки й сприяння влади не здатні зрозуміти, що є вигідним для них, не в змозі власноруч досягти своїх цілей, задовольнити свої потреби.

Підданство – приналежність особи до якоїсь держави, перебування під її юрисдикцією.

Плебіцит (від лат. «plebs» – простолюд і «scitum» – рішення, постанова) – всезагальне опитування громадян з метою виявити їхню думку, волю й позицію щодо якогось спільного й значущого питання.

Плутократія (грец. «plutokratos» – влада багатіїв) – політичний лад, за якого влада належить найбагатшим представникам панівного класу; купка

найбагатших представників панівного класу.

Плюралізм (від лат. «pluralis» – множинний) – ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного й соціального розвитку, що впливає з існування декількох (чи багатьох) незалежних начал політичних знань і розуміння буття; система влади, заснована на взаємодії та протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій.

Поділ влади – принцип розмежування функцій в єдиній системі державної влади з поділом її на законодавчу, виконавчу й судову гілки влади, які здійснюють свої повноваження кожна самостійно, врівноважуючи одна одну.

Політика (грец. politike – державні й суспільні справи) – організаційна, регулятивна й контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, що спрямована на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля ствердження власних запитів і потреб.

Політична культура – рівень засвоєння людиною й суспільством політичних ідей, поглядів, концепцій, програм, досягнень суспільно-політичної думки; зрілість і компетентність в оцінках політичних явищ; форма політичної етики, поведінки, вчинків і дій.

Політична свідомість – опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблеми влади, формування, розвиток задоволення інтересів і потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів, оцінок, настанов, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають певної самостійності.

Політична система суспільства – сукупність державних і недержавних соціально-політичних інститутів, які здійснюють владу, управління справами суспільства, регулювання політичних процесів, взаємовідносини між соціальними групами, націями, державами та забезпечують політичну стабільність і прогресивний розвиток.

Політичне життя – одна з основних сфер суспільного життя, пов'язана з діяльністю і відносинами індивідів і соціальних спільнот, створених ними політичних інститутів для виявлення інтересів соціальних суб'єктів, а також боротьба за їх реалізацію через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку.

Політичний процес (від лат. «processus» – просування) – хід розвитку політичних явищ; сукупність дій різноманітних політичних сил, течій, котрі прагнуть здійснення певних політичних цілей, програм.

Політологія (від грец. «politike» – політика і грец. «logos» – учення) – наука, об'єктом якої є політика та її взаємовідносини з людиною й суспільством; посідає одне з провідних місць у сучасному суспільствознавстві. Щодо П. в зарубіжній та вітчизняній літературі часто вживаються терміни «політична наука», «наука про політику», «політична соціологія», що відображають традиції та особливості національних політологічних шкіл.

Популізм (від лат. «populus» – народ) – схильність політиків домагатися

визнання їхньої громадської діяльності, популярності, вдаючись до простих, прийнятних для населення аргументів та пропозицій, уникаючи непопулярних, але необхідних заходів щодо вирішення суспільних проблем.

Правова держава – тип держави, основними ознаками якої є зв'язаність правом, верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина й держави.

Регламент – сукупність норм, настанов і правил, які регулюють організацію роботи, порядок скликання та проведення сесій, з'їздів, конференцій, нарад, зборів, процедуру виборів членів керівних органів, порядок внесення й обговорення питань порядку денного, вироблення та прийняття рішень з них, методи визначення доповідача, утворення допоміжних органів, надання прав, обов'язків і повноважень їхнім членам. Р. розробляють й приймають на сесіях, з'їздах, конференціях, зборах та керівними органами політичних організацій і покликаний служити забезпеченню їх безперебійної, ефективної й оперативної роботи. Окремі положення Р. бувають предметом гострої політичної, міжфракційної боротьби, позаяк вони можуть впливати на прийняття рішень та на їхній зміст.

Режим політичний (франц. «regime» – управління) – сукупність методів, засобів і способів, із допомогою яких владні органи здійснюють управління суспільством і забезпечують своє політичне панування.

Республіка (лат. «res publica» – суспільна справа) – держава, в якій органи влади формуються за принципом виборності їх народом; форма державного управління, за якої вища влада належить виборним представницьким органам, а главу держави обирають населення чи представницький орган. Розрізняють два основні типи Р. – президентську й парламентську.

Референдум (від лат. «referendum» – те, що має бути повідомлене) – спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань суспільного життя прямим волевиявленням громадян через усенародне голосування.

Рішення політичне – політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх, внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку.

Розвиток політичний – багатовимірний процес, у ході якого в результаті взаємодії різноманітних політичних сил здійснюються зміни у політичній поведінці, політичній культурі, в самій політичній системі суспільства.

Світовий політичний процес – сукупна діяльність народів, держав та їхніх інститутів, соціальних спільностей та їхніх організацій і рухів, які переслідують певні політичні цілі в царині міжнародного життя.

Сепаратизм (лат. «separatus» – окремий) – рух за територіальне відокремлення тієї чи іншої частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії за національними, релігійними чи мовними ознаками.

Соціал-демократія – ідеологічна і політична течія, яка виступає за здійснення ідей демократичного соціалізму в усіх сферах життя суспільства; важлива складова політичних лівих сил сучасності, впливова серед робітничих і демократичних кіл Західної Європи.

Соціалізація політична (від лат. «socialis» – суспільний) – процес засвоєння індивідом упродовж його життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

Соціалізм (лат. «socialis» – суспільний) – вчення і теорії, які стверджують ідеал суспільного устрою, заснованого на суспільній власності в різноманітних формах, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей в залежності від затраченої праці, на основі соціально забезпеченої свободи особи.

Соціальна держава – демократична держава, що спирається на широку соціальну основу і здійснює активну соціальну політику, яка спрямована на підвищення, стабільне забезпечення життєвого рівня населення, захист і реалізацію прав і свобод громадян, на створення сучасних систем охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення, на підтримку неімущих та малоімущих працівників, на запобігання й успішне вирішення соціальних конфліктів.

Суверенітет (франц. «souverainete» – верховна влада) – незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави у зовнішніх і внутрішніх справах.

Судова влада – одна з трьох гілок державної влади; необхідна умова реалізації принципу поділу влади, покликана запобігати можливості змови чи протистояння двох інших гілок влади (законодавчої та виконавчої), створювати перепони, щоб унеможливити виникнення диктатури.

Тероризм (від лат. «terror» – жах, страх) – здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства аж до фізичної розправи з політичними противниками; дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства і настрахання, політичних вбивств, провокацій.

Толерантність (від лат. «tolerantia» – терплячий) – терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій. Т. є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного суспільно-політичного устрою.

Тоталітаризм (лат. «totalis» – весь, цілий) – політичний режим і система державної влади з використанням насильницьких засобів у процесі управління суспільством, відсутністю політичного плюралізму й демократичних свобод, обмеженням політичних прав усього населення.

Узурпація (від лат. «usurpatio» – оволодіння) – насильницьке, протизаконне захоплення влади або присвоєння чужих прав на щось, чужих повноважень.

Унітарна держава (від лат. «unitas» – єдність) – форма державного устрою, яка базується на зверхності суверенітету (верховної влади), єдиної держави над адміністративно-територіальними або національно-територіальними одиницями, на які вона поділена.

Управління політичне – вплив суб'єкта політики на політичну ситуацію з метою забезпечення своїх інтересів; основна ланка будь-якої політичної системи, спрямована на здійснення політичної влади.

Фашизм (італ. «fascio» – пучок, об'єднання) – крайня, антидемократична, радикально-екстремістська політична течія, яка тяжіє до встановлення терористичної диктатури.

Федерація (лат. «foederatio» – союз, об'єднання) – форма державного устрою, за якої декілька державних утворень, юридичне і політичне самостійних, утворюють одну союзну державу; союз, об'єднання кількох громадських організацій.

Фемінізм (від лат. «femina» – жінка) – інтелектуальний та суспільно-політичний рух, що виступає за розширення прав і ролі жінок у суспільстві.

Футурологія (від лат. «futurum» – майбутнє і грец. «logos» – слово, поняття, учення) – царина теоретико-практичного знання, спрямованого на аналіз перспектив історичного життя людини і людства.

Харизма (від грец. «charisma» – милість, благодать, божий дар) – особливий тип легітимності, організації влади і лідерства, заснований на виняткових якостях тієї чи іншої особистості, головним чином релігійного або політичного діяча, що дозволяють йому здійснювати в суспільстві функції пророка, вождя чи реформатора.

Централізація – політичний процес, на основі якого формується централізм як управлінська політична система з властивими їй вертикальною структурою та субординацією, концентрацією влади в єдиному центрі.

Цивілізація (від лат. «civis» – громадянський) – форма спільного життя людей, якій притаманне відтворення власної матеріальної та соціально-політичної структури відносин на основі пріоритету властивих їй духовних норм, цінностей та ідеалів.

Шовінізм (франц. «chauvinisme» – від імені капрала наполеонівської армії Н. Шовіні) – агресивна форма націоналізму, проповідь національної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої нації; національно забарвлена пихатість, схильність до розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ І ЗАЛІКУ З ПОЛІТОЛОГІЇ

1. Об'єкт та предмет політології.
2. Функції політології.
3. Місце політології серед суспільних наук.
4. Теорія розподілу влади Ш. Монтеस्क'є.
5. Політичні вчення Нового часу.
6. Політичні вчення Стародавньої Греції (Платон).
7. Політичні ідеї періоду розквіту полісних відносин Стародавньої Греції (Аристотель).
8. Політичні ідеї епохи Відродження (Н. Макіавеллі).
9. Т. Гоббс про походження держави.
10. Політичні погляди Ж.–Ж. Руссо.
11. Дж. Локк і Ш. Л. Монтеस्क'є про розподіл влади.
12. Політичні ідеї німецької класичної філософії (І. Кант, Гегель).
13. М. Вебер як політолог.
14. Політика як соціальне явище.
15. Суб'єкти і об'єкти політики.
16. Виникнення та сутність політики.
17. Концептуальні трактовки політики.
18. Рівні політики.
19. Політичний процес.
20. Особа як об'єкт і суб'єкт політики.
21. Влада як категорія політичної науки.
22. Концепції та визначення влади.
23. Типологія влади.
24. Характеристика політичної влади.
25. Суверенітет та легітимність політичної влади.
26. Принципи організації та функціонування влади.
27. Структура влади.
28. Типологія ресурсів влади.
29. Держава: поняття та теорії походження.
30. Умови і фактори походження держави.
31. Ознаки держави та її сутність.
32. Місце держави в політичній системі суспільства.
33. Договірна теорія походження держави.
34. Правова держава і громадянське суспільство.
35. Принципи правової держави.
36. Громадянське суспільство: поняття, генезис, основні ознаки.
37. Форма правління держави: різновиди, еволюція, сутність.
38. Основні риси федерації, конфедерації.
39. Типи правління. Парламентаризм і його різновиди.
40. Типи правління. Президентський тип правління.
41. Принцип федерального устрою багатонаціональних держав.

42. Політична система суспільства: структура і функції.
43. Види політичних систем.
44. Функції політичної системи суспільства.
45. Політична система в Україні.
46. Поняття і типологія політичних режимів.
47. Особливості авторитарного політичного режиму.
48. Характеристика тоталітаризму.
49. Демократія: критерії, цінності, принципи.
50. Політичний режим в Україні: еволюція і особливості.
51. Сутність і основні типи політичних партій.
52. Типи партій: критерії класифікації.
53. Функції політичних партій і партійних систем.
54. Генезис і види політичних партій в різних політичних системах.
55. Соціальна база, функції і типологія політичних партій.
56. Ідеологічний спектр політичних партій у світовій практиці.
57. Громадські організації й суспільні рухи у сучасному світі.
58. Партійні системи.
59. Виборчі системи: порівняльний аналіз.
60. Політична культура як елемент політичної системи суспільства.
61. Структура і функції політичної культури.
62. Типологія політичної культури.
63. Особливості політичної культури в Україні.
64. Політична свідомість.
65. Сутність політичної соціалізації.
66. Політична ідеологія та її функції.
67. Основний ідейно-політичний перебіг сучасності.
68. Лібералізм і консерватизм.
69. Національні ідеології і ультра (радикальні) ідеології.
70. Поняття і сутність міжнародних відносин.
71. Світова політика.
72. Міжнародні організації: класифікація, особливості.
73. Зовнішня політика.
74. Глобалізація – позитивні й негативні риси.
75. Організація Об'єднаних Націй (ООН): цілі і завдання, особливості діяльності.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаджиев К.С. Политология: Учебник для высших учебных заведений. – М.: Логос, 2002. – 488 с.
2. Зінчина О.Б., Клімов О.В., Крюкова А.В., Радіонова Л.О., Толстенко С.М. Короткий курс лекцій з політології для студентів 2-4 курсів усіх форм навчання, усіх спеціальностей. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 135 с.
3. Політологія: Підруч. Для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.І. Панов (керівник авт. кол.), Л.М. Герасіна, В.С. Журавський та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 520 с.
4. Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / І.Г. Оніщенко, В.Т. Дзюбка, І.І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М. Левківського. – К. Вища школа, 2003. – 263 с.
5. Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 480 с.

Навчальне видання

Зінчина Олександра Борисівна,
Клименко Галина Тарасівна,
Кудрявцев Олександр Юрійович,
Радіонова Людмила Олексіївна,
Толстенко Сергій Миколайович

Методичні вказівки і плани практичних занять з політології (для студентів 2-4 курсу всіх спеціальностей і форм навчання).

Відповідальний за випуск *В. В. Будко*
Редактор *М.З. Аляб'єв*
Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2009, поз. 346М

| | |
|---------------------------|---------------------|
| Підп. до друку 06.05.2010 | Формат 60 x 84 1/16 |
| Друк на ризографі | Ум. друк. арк. 3,8 |
| Зам. № | Тираж 50 пр. |

Видавець і виготовлювач:
Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК №731 від 19.12.2001